

CİLT/VOLUME: 6 SAYI/ISSUE: 2

2023

Efil Journal

Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi

Efil Journal of Economic Research

- Türkiyedeki Ulaştırma Altyapıları ile Ekonomik Kalkınma
Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı 10
Asuman Eşlik, Caner Özdurak
- Bilgi Ortak Mal mıdır?..... 36
Erkan Gürpınar
- Dünden Bugüne Dünyada Var Olan Dertler ve Kapitalizmde Lider
Sorunu 51
Adem Ayık

Sahibi/Owner: Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. Adına; Fethiye Çolak

On Behalf of Eflatun Printing Distributing Publication Consulting Investment and Trade Ltd. Co.; Fethiye Çolak

Publishing Director/Yayın Yönetmeni: Serenay Dıraz

İdare Yeri/Place of Management: Bağcılar Mahallesi, Şemsettin Günaltay Caddesi
283. Sokak Ata Apt. No: 9/7 06660
Çankaya/ANKARA - TÜRKİYE
Telefon : (+90 312) 442 52 10 - 11
GSM : (+90 541) 232 00 95
E-posta : info@efiljournal.com

Baskı Tarihi/Date of Issue: Haziran / June 2023

Tasarım/Design: Ferhat Önder

Basım Yeri/Printed By: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirketi
Adres : Beytepe Köy Yolu No.3 Bilkent,
Çankaya/Ankara Sertifika No: 46519
Telefon : +90 312 266 44 10

ISSN: 2619-9580

EISSN: 2667-8012

Yayın Türü/Publication Type: Yayın Süreli Yayın/Quarterly Publication

Etki Faktörü/Impact Factor:

Dizinler/Index: EBSCO
CiteFactor Academic Scientific Journal
DRJI Directory of Research Journals Indexing
Academic Resource Index ResearchBib

Yayın İlkeleri

Efil Journal, yılda dört kez Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. tarafından yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yayımlanan makaleler, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin yayın hakkı Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.ne aittir ve izin alınmadan hiçbir şekilde yeniden çoğaltılamaz.

Publication Principles

Efil Journal is a quarterly printed and refereed journal which is being published by Eflatun Printing Distribution Publishing Consulting Investment and Trade Ltd. Co. The responsibility of the published articles is belonged to the author. Articles published in the journal can not be used without giving reference to the source. Publication rights of the published articles are belonged to Eflatun Printing Distribution Publishing Consulting Investment and Trade Ltd. Co. Published articles can not be reproduced without permission.

EfilJournal

Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi
Efil Journal of Economic Research

CİLT/VOLUME: 6 SAYI/ISSUE: 2

www.efiljournal.com

EDİTÖRLER/CO-EDITORS

Altuğ Yalçıntaş	Ankara University, Ankara, Turkey
Cem Oyvat	Greenwich University, London, England
Ceyhun Elgin	Boğaziçi University Istanbul, Turkey
Gülçin Özkan	King's College London, London, England
Nazire Nergiz Dinçer	TED University, Ankara, Turkey
Ömer Faruk Çolak	Gazi University (Emeritus), Ankara, Turkey – Editor in Chief

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Ahmet Faruk Aysan	Hamad Bin Khalifa University, Ar-Rayyan, Qatar
Ali Coşkun Tunçer	University College London, London, England
Alp Şimşek	Yale University, Connecticut, United States of America
Alper Duman	Izmir University of Economics, Izmir, Turkey
Asena Caner	TOBB University of Economics & Technology, Ankara, Turkey
Ayça Tekin-Koru	TED University, Ankara, Turkey
Burçin Kısacıkoğlu	Bilkent University, Ankara, Turkey
Cevat Giray Aksoy	King's College London, London, England
Devrim Dumludağ	Marmara University, Istanbul, Turkey
Ege Yazgan	İstanbul Bilgi University, Istanbul, Turkey
Erkan Erdil	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Fatih Güvenen	University of Minnesota, Minneapolis, United States of America
Hakan Kışlal	Saint Leo University, Florida, United States of America
İbrahim Erdem Seçilmiş	Hacettepe University, Ankara, Turkey
İbrahim Semih Akçomak	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Levent Koçkesen	Koç University, Istanbul, Turkey
Murat Yıldızoğlu	Bordeaux University Bordeaux, France
Mehmet Teoman Pamukçu	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Onur Yıldırım	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Özgür Orhangazi	Kadir Has University, Istanbul, Turkey
Özgür Yılmaz	Koç University, Istanbul, Turkey
Refet Gürkaynak	Bilkent University, Ankara, Turkey
Seda Ertaç	Koç University, Istanbul, Turkey
Serdar Sayan	TOBB University of Economics & Technology, Ankara, Turkey
Süleyman Değirmen	Konya Food and Agriculture University, Konya, Turkey
Timur Han Gür	Hacettepe University, Ankara, Turkey
Turan Subaşat	Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Turkey
Ufuk Akçığıt	The University of Chicago, Chicago, United States of America
Yusuf Soner Başkaya	University of Glasgow, Istanbul, Turkey
Ziya Öniş	Koç University, Istanbul, Turkey

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Abdullah Yalaman	Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir, Turkey
Ahmet Şahinöz	Başkent University, Ankara, Turkey
Alessandro Sapiro Parthenope	University of Naples, Napoli, Italy
Alicia Puyana Mutis	Latin American School of Social Sciences (Emeritus), Guatemala, Guatemala Republic
Alparslan Abdurrahman Başaran	Hacettepe University, Ankara, Turkey

Alpay Filiztekin	Özyeğin University, Istanbul, Turkey
Arne Heise	Hamburg University, Hamburg, Germany
Arzu Akkoyunlu Wigley	Hacettepe University, Ankara, Turkey
Asaf Savaş Akat	İstanbul Bilgi University, Istanbul, Turkey
Ayça Ebru Giritligil	İstanbul Bilgi University, Istanbul, Turkey
Aykut Kibritçiöğlü	Turkish-German University, Istanbul, Turkey
Aykut Lenger	Ege University, Izmir, Turkey
Ayşe Mumcu	Boğaziçi University, Istanbul, Turkey
Begüm Özkaynak	Boğaziçi University, Istanbul, Turkey
Bilin Neyaptı	Bilkent University, Ankara, Turkey
Bora Süslü	Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Turkey
Boris Kagarlitsky	Institute for Globalisation Studies and Social Movements, Moscow, Russia
Burak Gürbüz	Nişantaşı University, Istanbul, Turkey
Cem Mehmet Baydur	Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Turkey
Cumhur Coşkun Küçüközmen	Izmir University of Economics, Izmir, Turkey
David F. Ruccio	University of Notre Dame, Notre Dame, France
Dinar Kale	The Open University, Milton Keynes, United Kingdom
Dirk Meissner	National Research University Higher School of Economics, Moscow, Russia
Ebru Voyvoda	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Ercan Eren	Yıldız Technical University, Istanbul, Turkey
Erdal Özmen	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Erinç Yeldan	Kadir Has University, Ankara, Turkey
Ersin Kalaycıoğlu	Sabancı University, Istanbul, Turkey
Fatma Doğruel	Marmara University, Istanbul, Turkey
Feride Doğaner Gönel	Yıldız Technical University, Istanbul, Turkey
Fikret Adaman	Boğaziçi University, Istanbul, Turkey
Francesco Boldizzoni	University of Helsinki, Trondheim, Norway
Funda Barbaros	Ege University, Izmir, Turkey
Gökhan Özertan	Boğaziçi University, Istanbul, Turkey
Hakan Ercan	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Hakan Mihçı	Hacettepe University (Emeritus), Ankara, Turkey
Hasan Cömert	Trinity College Hartford, Hartford, United States of America
Hüseyin Özel	Hacettepe University, Ankara, Turkey
İlhan Can Özen	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
İlhan Tekeli	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
İnsan Tunalı	Koç University, Istanbul, Turkey
Jennifer Olmsted	Drew University, Madison, United States of America
L. Randall Wray	Bard College, New York, United States of America
Levent Neyse	WZB & DIW Berlin, Berlin, Almanya
M. Aykut Attar	Hacettepe University, Ankara, Turkey
M. Özgür Kayalica	Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey
Marc-Alexandre Sénégas	University of Bordeaux, Bordeaux, Fransa
Meghnad Desai	London School of Economics (Emeritus), London, England
Meltem Dayıoğlu	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Muammer Kaymak	Hacettepe University, Ankara, Turkey

Murat Çokgezen	Marmara University, Istanbul, Turkey
Murat Koyuncu	Boğaziçi University, Istanbul, Turkey
Necat Coşkun	Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Turkey
Oğuz Esen	Izmir University of Economics, Izmir, Türkiye
Osman Aydoğuş	Ege University, Izmir, Turkey
Öner Günçavdı	Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey
Recep Yücedoğru	Bülent Ecevit University, Zonguldak, Turkey
Remzi Sanver	İstanbul Bilgi University, Istanbul, Turkey
Robert H. Wade	London School of Economics and Political Science, London, England
Roberto Frenkel	Center for the Study of State and Society, Buonas Aries, Argentina
Ruut Veenhoven	Rotterdam Erasmus University, Rotterdam, Holland
Sacit Hadi Akdede	Izmir Bakırçay University, Izmir, Turkey
Sadi Uzunoğlu	Trakya University, Edirne, Turkey
Salih Barışık	Gaziosmanpaşa University, Tokat, Turkey
Selva Demiralp	Koç University, Istanbul, Turkey
Semih Tümen	TED University, Ankara, Turkey
Serkan Küçükşenel	Middle East Technical University, Ankara, Turkey
Sinan Sönmez	Atılım University, Ankara, Turkey
Stavros Mavroudeas	Panteion University, Athina, Greece
Susan E. Cozzens	Georgia Institute of Technology, Atlanta, United States of America
Sübidey Togan	Bilkent University, Ankara, Turkey
Şevket Pamuk	Boğaziçi University, Istanbul, Turkey
Taner Berksoy	Piri Reis University, Istanbul, Turkey
Tarkan Çavuşoğlu	Hacettepe University, Ankara, Turkey
Timur Kuran	Duke University, Durham, United States of America
Ümmühan Gökovaı	Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Turkey
Walter G. Park	American University, Washington, United States of America
Wolfgang Streeck	Max Planck Institute for the Study of Societies, Köln, Germany
Yağın Karatepe	Ankara University, Ankara, Turkey
Yaşar Uysal	Dokuz Eylül University, Izmir, Turkey
Yılmaz Akyüz	UNCTAD, Geneva, Switzerland
Yusuf Soner Baskaya	University of Glasgow, Glasgow, United Kingdom
Zuhul Yeşilyurt Gündüz	TED University, Ankara, Turkey

DİL EDİTÖRÜ/LANGUAGE EDITOR

Hakan Kışlal	Saint Leo University, Florida, United States of America
--------------	---

Editör'den

Dünya ekonomisi enflasyon krizini aşmak üzere. Enflasyon engeline takılan Türkiye ve Arjantin gibi ülkeler melez demokrasiye sahip. Bundan dolayı artık ülkeler yavaş yavaş diğer sorunlara bakma aşamasına geliyor.

EfilJournal olarak yakın dönemde ekonomide az konuşulan sorunlara odaklanacağız. Bunların bazılarını da özel dosyalar yapmak istiyoruz.

Bu sayımızda üç makale yer almakta. İlk yazımızın sahipleri Asuman Eşlik ve Caner Özdurak. "Türkiye'deki Ulaştırma Altyapıları ile Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı" başlıklı çalışmada ulaştırma altyapısının geliştirilmesi ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki ele alınmakta. Çalışma, ulaştırma altyapısının farklı alt sektörlerine bakarak ekonomik kalkınmayla ve kalkınmanın bir unsuru olan kentleşmeyle uzun vadeli ilişkisini ve aralarındaki nedenselliğin yönünü bulmayı amaçlamaktadır.

Erkan Gürpınar'ın yazmış olduğu "Bilgi Ortak Mal mıdır?" başlıklı çalışmada ise, genellikle örtük bilgi kavramı etrafında şekillenen tartışmalara yer verilmektedir. Makalede bilgi üretimi ve kuralları ele alınmaktadır.

Son makalemizin sahibi Adem Ayık. "Dünden Bugüne Dünyada Var Olan Dertler ve Kapitalizmde Lider Sorunu" başlıklı çalışmada politik açıdan liderlik ve popülizm kavramları incelenmektedir.

Sonbahar sayımızda görüşmek dileğiyle.

Ömer Faruk Çolak

Sorumlu Editör

Executive Summary

The world economy is about to overcome inflation crisis. Countries which has an inflation obstacle such as Turkey and Argentina have hybrid democracy. Therefore, they are starting to address the other problems.

In the near future, EfilJournal will be focus on the less talked problems in the economy and would like to make a special issue from some of them.

This issue of EfilJournal includes three research articles. First paper “The Relationship between the Transportation Infrastructure and Economic Development: The ARDL Boundary Test Approach” is written by Asuman Eşlik and Caner Özdurak. This paper examines the relationship between the development of transportation infrastructure and economic development. This study aims to find the long-term relationship and direction of causality between economic development, urbanization, which is considered a component of development, and transportation infrastructure by looking at different sub-sectors of transportation infrastructure.

The second paper, “Is Knowledge a Commons?” is written by Erkan Gürpınar focuses on the discussion about tacit knowledge. The study discusses knowledge production and its rules.

The last paper of the issue “The Troubles that Exist in the World from Past to Present and The Leader Problem of Capitalism” is written by Adem Ayık. In this paper, the concepts of leadership and populism in political terms are examined.

Hope to see you in the next issue.

Ömer Faruk Çolak
Editor in Chief

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

Türkiye'deki Ulaştırma Altyapıları ile Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişki:
ARDL Sınır Testi Yaklaşımı..... 10

Asuman Eşlik, Caner Özdurak

Araştırma Makalesi

Bilgi Ortak Mal mıdır?..... 36

Erkan Gürpınar

Araştırma Makalesi

Dünden Bugüne Dünyada Var Olan Dertler ve Kapitalizmde Lider
Sorunu 51

Adem Ayık

CONTENTS

Research Article

The Relationship between the Transportation Infrastructure and Economic
Development: The ARDL Boundary Test Approach 10
Asuman Eşlik, Caner Özdurak

Research Article

Is Knowledge a Commons? 33
Erkan Gürpınar

Research Article

The Troubles that Exist in the World from Past to Present and the Leader
Problem of Capitalism 48
Adem Ayık

Türkiye'deki Ulaştırma Altyapıları ile Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Asuman Eşlik, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: asumaneslik@ogr.iu.edu.tr . ORCID:0009-0006-8287-5338.

Caner Özdurak, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, İstanbul, Türkiye.
E-posta: cozdurak@gmail.com. 0000-0003-0793-7480.

Öz

Bu çalışma, ulaştırma altyapısının farklı alt sektörlerine bakarak ekonomik kalkınma ile olan uzun vadeli ilişkisini ve aralarındaki nedenselliğin yönünü bulmaya yöneliktir. Aynı zamanda kalkınmanın bir unsuru olarak kabul edilen kentleşme ile ulaştırma altyapısı arasındaki ilişki analize dahil edilmiştir. Türkiye'de 1970-2020 dönemi yıllık verilerinin kullanıldığı çalışmada ARDL sınır testi uygulanarak elde edilen sonuçlar, ulaştırma altyapısı ile ekonomik kalkınma arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü tespit edebilmek için yapılan Toda-Yamamoto testine göre ise nedensellik yönünün çoğu durumda ekonomik kalkınmadan ulaştırma altyapısına doğru olduğu tespit edilmiştir. Fakat havayolu altyapısı ile GSYİH arasındaki nedenselliğin yönü havayolu altyapısından GSYİH'ya doğrudur.

Anahtar Kelimeler: Ulaştırma Altyapısı, Ekonomik Kalkınma, ARDL, Nedensellik
JEL Kodları: O18, O1

The Relationship between the Transportation Infrastructure and Economic Development: The ARDL Boundary Test Approach

Abstract

This study aims to examine the long-term relationship between transportation infrastructure and economic development by looking at different sub-sectors of transportation infrastructure and determining the direction of causality. The relationship between transportation infrastructure and urbanization, which is considered as a component of development, is also included in the analysis. The study uses annual data from 1970 to 2020 in Turkey and applies the ARDL bounds test. The results obtained indicate the presence of a long-term relationship between transportation infrastructure and economic development. According to the Toda-Yamamoto test conducted to determine the direction of causality between variables, in most cases, the causality direction is found to be from economic development to transportation infrastructure. However, the direction of causality between aviation infrastructure and GDP is found to be from aviation infrastructure to GDP.

Keywords: Transportation Infrastructure, Economic Development, ARDL, Causality
JEL Codes: O18, O1

1.Giriş

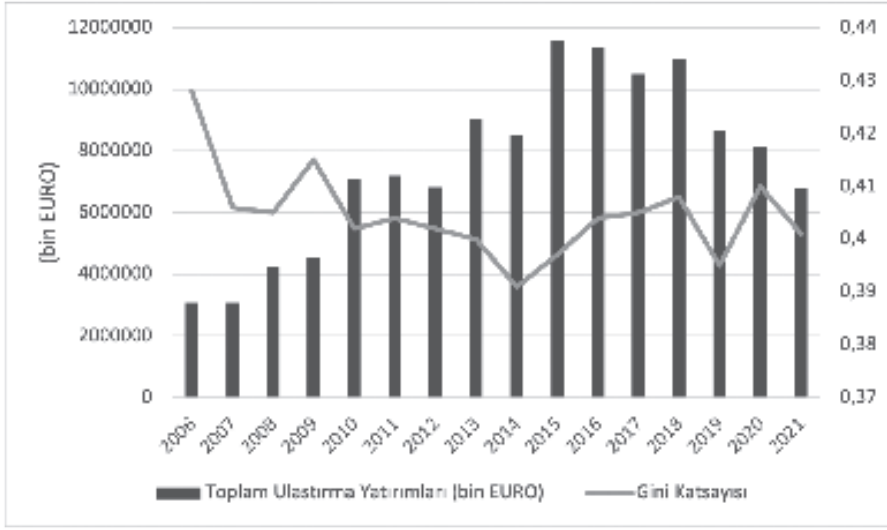
Ekonomik büyüme, en dar anlamıyla mal ve hizmet miktarında meydana gelen sürekli artışı ifade etmektedir (Arı, 2016). Ekonomik kalkınma ise, ekonomik büyümeyi de içine alan bir kavram olmasının yanında, sürdürülebilir büyüme, yapısal değişimler, teknolojik gelişmeler, sosyal ve siyasi kurumların modernizasyonu ve insani koşullardaki iyileşme gibi unsurları da kapsamaktadır (Adelman, 2000). Ekonomik kalkınmanın belirlenmesi için birçok gösterge kullanılmakla birlikte, kişi başına düşen gelir en yaygın olarak kullanılan ölçütlerdendir. Kişi başına düşen gelirin dünya ortalamasının yıllara göre gelişimine bakıldığında; 1980 yılında 2516,14 dolar iken 2000 yılında 5483,97 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılına gelindiğinde ise 10883,10 dolar olduğu görülmektedir (World Bank). Ekonomik başarı, iş imkanlarının artması, üretim ve tüketim faaliyetlerinin canlanması, ihracatın artması ve yatırımların artması gibi faktörlerle desteklenir. Aynı zamanda ekonomik başarı, toplumun yaşam standartlarının yükseltilmesine ve refahın artırılmasına da yardımcı olur. Bu sebeple birçok ülke, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için kalkınma planları hazırlamaktadır.

Ekonomik başarının başka bir önemli göstergesi de, o ülkenin sahip olduğu altyapı kapasitesidir. Altyapı, toplumsal yaşam koşullarının sağlanması, sürdürülmesi ve geliştirilmesi için gerekli olan mallar ve hizmetleri sağlayan karşılıklı bağlantılı sistemlerin fiziksel bileşenlerini ifade etmekte ve aynı zamanda çevrenin korunmasını amaçlamaktadır (Fulmer, 2009). Fiziki altyapı, genellikle havaalanları, limanlar, demiryolları, karayolları gibi ulaşım olanaklarının yanı sıra su, elektrik ve doğalgaz gibi enerji hizmetlerini ve bununla birlikte hastane, okul gibi yapıları ve telekomünikasyon imkanlarını kapsar (Değer ve Doğanay, 2014).

Altyapı yatırımlarının temel amacı, ülkenin ekonomik gelişimini desteklemenin yanı sıra, yol, köprü, otoyol ve internet erişimi gibi farklı alanlarda hizmet sağlayarak, ulaşım ve üretim maliyetlerini azaltma yoluyla özel sektörün yatırım yapma olanaklarını iyileştirmek ve dolaylı bir şekilde ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktır (Aschauer 1989; Barro, 1990; Orszag, 2009). Dolayısıyla altyapı yatırımlarının, sürdürülebilir ekonomik büyüme, gelir dağılımındaki iyileşme ve uluslararası rekabet gücü açısından oldukça kritik bir role sahip

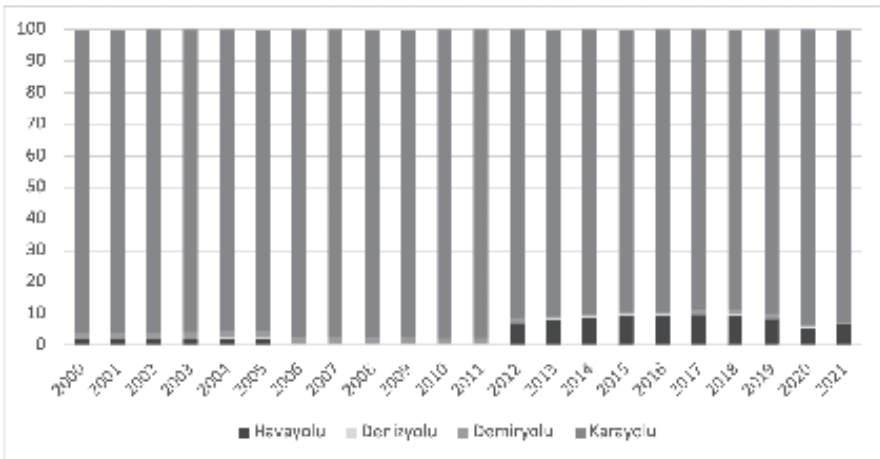
olduğu söylenebilir. Türkiye için gelir dağılımı ve altyapı yatırımları ilişkisi, analiz öncesi fikir vermesi açısından 2006-2021 yılları itibariyle Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Ulaştırma Yatırımları ve Gelir Dağılımı (2006-2021)

Türkiye'de ulaştırma altyapısına yapılan yatırımların çoğunluğunu karayolu altyapısı oluşturmaktadır. Şekil 2 ve 3'te 2000-2021 yılları arasında Türkiye'deki ulaştırma türlerine göre yolcu ve yük taşımacılığı yüzdeleri verilmiştir. Buna göre yük ve yolcu taşımacılığında büyük oranda karayolunun kullanıldığı görülecektir.

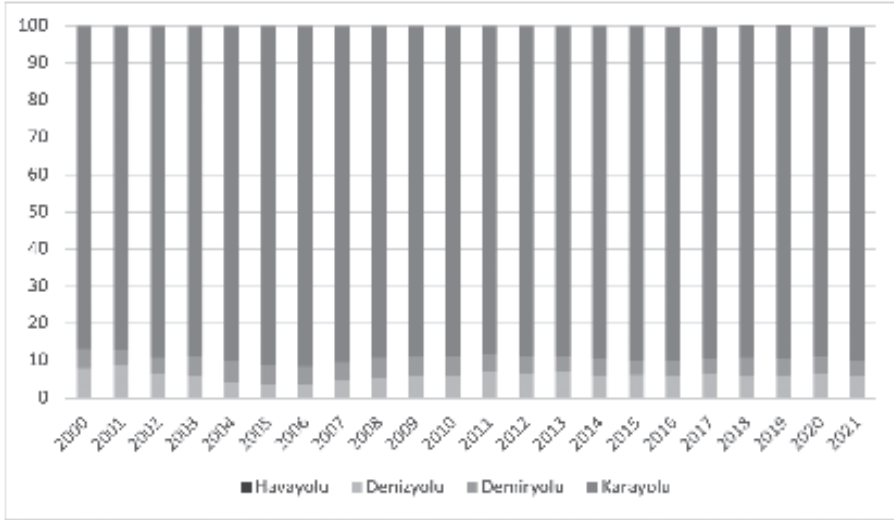
Şekil 2: Yurt İçi Yolcu Taşıma Oranları (yolcu-km üzerinden % oran)

(Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2022)

Eşlik, A. & Özduvak, C. (2022). Türkiye'deki ulaştırma altyapıları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Efil Journal of Economic Research*, 6(2), 10-35.

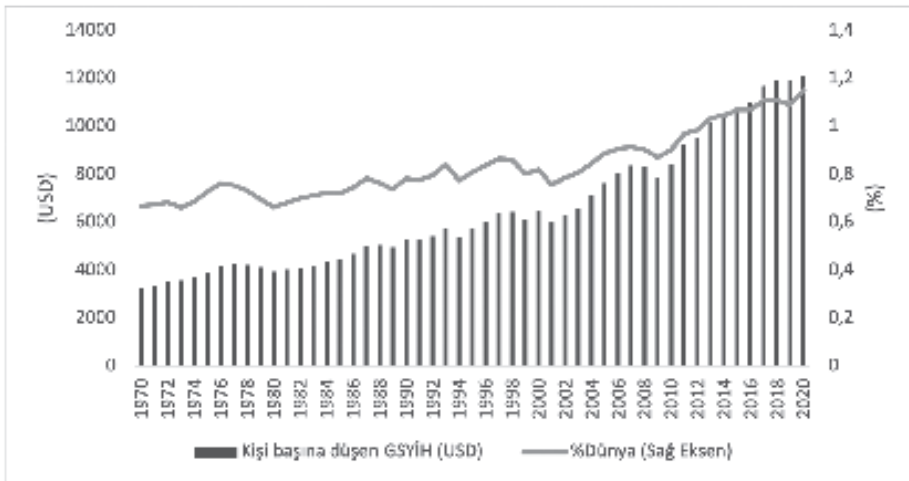
Şekil 3: Yurt İçi Yük Taşıma Oranları (ton-km üzerinden % oran)

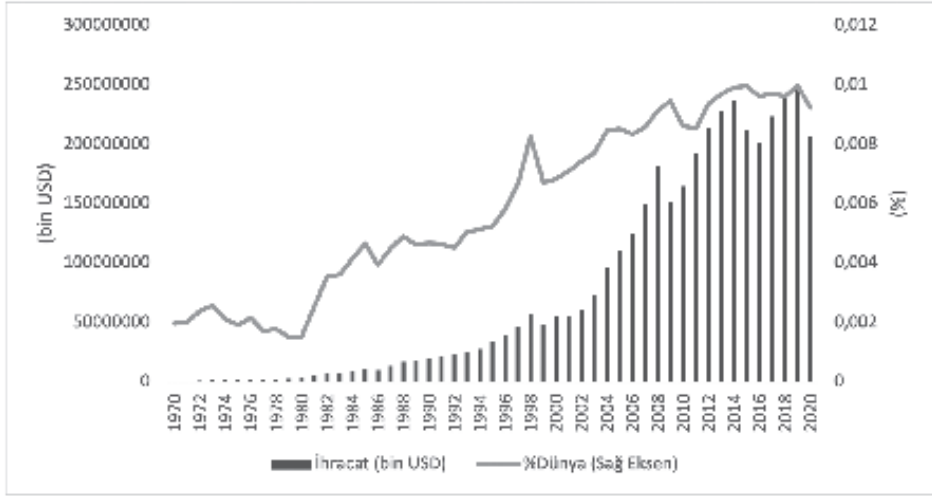
(Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2022)

Kalkınmanın temel göstergelerinden biri olan GSYİH ve ihracat verileriyle birlikte Türkiye'nin dünya ekonomisi içindeki payı da 1970-2020 yıllarını kapsamak üzere Şekil 4 ve 5'te verilmiştir.

Şekil 4: Kişi Başına Düşen GSYİH (1970-2020)

Şekil 5: İhracat (1970-2020)

Farklı altyapı türleri arasında, ulaştırma altyapısı ile bir ülkenin ekonomik büyümesi arasında yakın bir ilişki olduğu ekonomik literatürde uzun zamandır kabul edilen bir gerçektir (Docherty ve MacKinnon, 2013). Bunun yanı sıra ulaştırma maliyetlerinin işletmelerin konum tercihlerini belirlemelerinde önemli bir faktör olması nedeniyle, ulaştırma altyapısı, politika yapıcılar tarafından bölgenin ekonomik kalkınması için kritik bir unsur olarak görülmektedir (Maparu ve Mazumder, 2017). Sanayileşme ve özelleştirmelerle birlikte daha fazla mal sağlama ihtiyacının ortaya çıkması da ulaştırma altyapısının önemini artmıştır (Riberto vd., 2007). Fakat, ulaştırma altyapısı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin yönü tartışmalara konu olmaktadır. Endojen büyüme teorisi, altyapı yatırımlarının ekonomik kalkınmayı teşvik ettiği görüşünü desteklerken (Barro, 1990; Barro ve Sala-I-Martin, 1992, 1995; Bleaney vd., 2001; Romer, 1994); Wagner yasasına göre, ekonomik kalkınma kamu altyapısına yatırım yapılmasına yol açmaktadır (Akitoby vd., 2006; Verma ve Arora, 2010; Wagner, 1958; Wagner ve Weber, 1977).

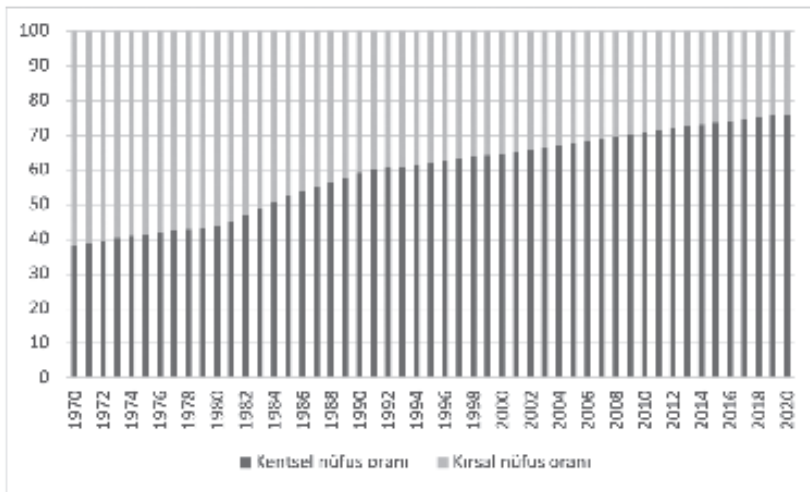
Öte yandan ekonomik kalkınmanın bir uzantısı olarak kentleşme ile ulaştırma altyapısı arasındaki ilişkinin varlığına dair çalışmalar da yapıldığı görülmektedir. Şehir içi ve şehirler arası ulaşım imkanları, iş, okul ve sağlık hizmetlerine erişebilmek gibi farklı türden faaliyetler için hareket kabiliyetini artırarak kentleşme sürecine katkı sağlamaktadır. İyi bir ulaştırma ağı, insanların daha kolay seyahat etmelerine olanak tanıyacağı için kentleşme sürecini hızlandıracağı düşünülmektedir. Bu nedenle, ulaştırma altyapısı ve kentleşme arasındaki ilişki planlamacılar ve politika yapıcılar tarafından da sıklıkla incelenen bir konudur.

Şekil 6'da Türkiye'de 1970-2020 dönemi için kentsel-kırsal nüfus oranları verilmiştir. Türkiye'de kentleşme süreci özellikle 1950'li yıllardan itibaren kentlere yönelik yoğun göçler sebebiyle çok hızlı bir artış sürecine girmiştir (Işık, 2005). 1950'lilerde başlayan süreç

günümüze değin devam etmektedir. 1950'de %25'lerde olan kentsel nüfus oranı 1960'ta %31,9'a 1980'de %43,9'lara ulaşmaktadır. 1985 yılı itibariyle kentsel nüfusun kırsal nüfusu geride bırakarak %53'e yükseldiği görülmektedir. 2020 yılına gelindiğinde ise bu oran %76'ya ulaşmaktadır.

Kentleşme sürecinin 1950'lerden sonra hızlanmasında sosyal ve ekonomik yapıdaki değişimlerin belirleyici olduğu düşünülmektedir. Bir yandan tarımsal alanda meydana gelen değişimler, bir yandan da demiryolu ağırlıklı ulaşımdan karayolu ağırlıklı ulaşım sistemine geçilmesi de bu süreci hızlandırmaktadır (Tekeli, 1998). 1970-1980 döneminde ise kentsel nüfus artışında nispeten bir azalma gerçekleşmiştir. Bu azalmada, söz konusu dönemde başta Almanya olmak üzere bazı Avrupa ülkelerine yönelik işçi göçlerinin etkisi olduğu düşünülmektedir (Işık, 2005). Bu dönem, 1950'den sonra kentleşme hızının en düşük seviyeye indiği dönemdir. Bu hususta, 1970 sonrasında Türkiye'deki ekonomik ve siyasal koşullarında önemli bir rolü vardır. Ekonomik anlamda yaşanan olumsuzluklar ve bunlara ek olarak kentlerdeki altyapı ve konut gibi hizmetlerin yetersizliği de kentlere yapılan göçü azaltmıştır. 1970-1980 dönemine yavaşlayan kentleşme hareketleri, 1980'den sonra yeniden ivme kazanmıştır. Söz konusu dönemde ilk kez kentsel nüfus kırsal nüfusun üstüne çıkmıştır. Türkiye'de 1980 sonrası birçok açıdan değişimin yaşandığı bir dönemdir. Kentleşme açısından bakıldığında bu dönemde üç önemli gelişme yaşandığı görülmektedir. Toplu Konut İdaresi'nin kurulması, İmar İskan Bakanlığı'nın kaldırılması ve belediye kaynaklarının önemli ölçüde artırılması, kentleşme açısından önem arz etmektedir. 1980 öncesinde kent çevresine kurulan sanayi bölgelerinin kent merkezlerine etkisi de bu yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır (Yılmaz ve Çitçi, 2011). Bunların yanında, söz konusu dönemde izlenen dışa açılma politikaları sonucu, girişimcilerdeki hareketlenme ve ulaştırma altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesinin sonucu olarak ülke genelinde kentleşme ağının bütünleşmesi sağlanmıştır. 1990-2020 yılları arasındaki kentsel nüfus oranı artışı ise daha doğrusal bir seyir izlemektedir.

Şekil 6: Türkiye'de Kentsel-Kırsal Nüfus Oranı (1970-2020)

Ulaştırma altyapısı, ekonomik kalkınma ve kentleşme arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek, bir bölgenin ekonomik kalkınma ve kentleşme politikalarının etkin bir şekilde geliştirilmesi için önem arz edecektir. Bu noktada yalnızca teori üzerinden ilerlemek yetersiz kalacağından ampirik kanıtlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, nedensellik ilişkisinin yönünün ulaştırma altyapısından ekonomik kalkınma ve kentleşmeye doğru olduğu durumda, fon tahsisi yapılırken ulaştırma altyapısı projelerine öncelik verilmesi beklenir (Mazumder ve Mapari, 2017). Bununla birlikte nedenselliğin yönü eğer ekonomik kalkınmadan ulaştırma altyapısına doğru ise, bu durumda bölgedeki ekonomik faaliyetin artması sonucu o bölgede daha fazla insanın çalışmaya başlaması ve seyahat etmesi gibi sonuçlar doğuracağı için yetersiz bir ulaştırma altyapısı bu artan talebe cevap veremeyecektir. Dolayısıyla, ekonomik kalkınma ile birlikte ulaştırma altyapısının geliştirilmesi de önemlidir.

Altyapı yatırımları genellikle büyük ve uzun vadeli yatırımlardır ve finansmanı için gerekli kaynakların sağlanması önemlidir. Kamu sektörü bütçeleri sınırlı olduğundan, özel sektörün altyapı finansmanına daha fazla katkıda bulunması gereklidir (Inderst, 2016). Menkul kıymetler piyasaları, altyapı yatırımlarına finansman sağlamak için potansiyel bir araçtır (Inderst, 2009). Altyapı projeleri için çıkarılan çeşitli menkul kıymetler, yatırımcılar için uzun vadeli bir yatırım fırsatı sunar ancak yüksek maliyetler ve çeşitli riskler de içermektedir. Bu nedenle, menkul kıymetler piyasalarının altyapı yatırımlarının finansmanı için doğru şekilde yönetilmesi önemlidir.

Bu makale, ulaştırma altyapısı ile ekonomik kalkınma ve kentleşme arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yazılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ulaştırma altyapısının ekonomik kalkınma ve kentleşme üzerindeki etkisi, öncelikle bir literatür taraması ile incelenmiştir. Ardından üçüncü bölümde veri ve metodoloji hakkında bilgiler verilmiş ve çalışmanın son bölümünde ampirik analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Ulaştırma altyapısının bir ülkenin ekonomik kalkınması için önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, birçok araştırmacı ulaştırma altyapısı ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Türkiye'de de son yıllarda hızlı bir şekilde gelişen ulaştırma sektörünün, ülkenin ekonomik kalkınması üzerindeki rolü dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Türkiye'deki ulaştırma altyapıları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek hem akademik hem de politik açıdan önemlidir. Bu makale, ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak Türkiye'deki ulaştırma altyapıları ile ekonomik kalkınma ve kentleşme arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, öncelikle literatürde yapılan çalışmaların incelenmesi ve mevcut bulguların özetlenmesi gerekmektedir. Bu bölümde, ulaştırma altyapıları ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen önceki çalışmaların bulguları ve yöntemleri tartışılmaktadır.

Boopen (2006), panel veri analizini kullanarak, ulaşım sermayesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Afrika ülkeleri için yapılan analiz sonuçlarına göre, ulaşım sermayesinin ülkelerin gelişimi için önemli olduğu tespit edilmiştir.

Hong, Chu ve Wang (2011), Çin'deki yerel ekonomik kalkınma ile ulaştırma altyapısı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1998-2007 dönemini kapsayan çalışmada panel veri analiz sonuçlarına göre, karayolu, demiryolu ve deniz yolu taşımacılığı, hava yolu taşımacılığına kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha fazla etkiye sahiptir. Ayrıca, Çin bölgeleri arasındaki ekonomik eşitsizliğin, bölgesel ulaştırma altyapısı gelişiminin denge-siz dağılımından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kuştepe Gülcan ve Akgüngör (2012), Türkiye'de 1970-2005 dönemini kapsayan bir çalışmada, ulaştırma altyapısına yapılan yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki-yi araştırmışlardır. Granger nedensellik analizinin kullanıldığı çalışmanın sonucuna göre, karayolu uzunluğu ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Kuzu ve Önder (2014), Türkiye'deki lojistik gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Engle-Granger eşbütünlük ve Granger nedensellik yaklaşımlarını kullanarak araştırmışlardır. Engle-Granger eşbütünlük analizi sonuçlarına göre, lojistik gelişme ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki bulunmuştur. Granger nedensellik ana-lizi sonucuna göre ise, ekonomik büyümeden lojistik gelişmeye tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

Farhadi (2016), çalışmasında 18 OECD ülkesi için ekonomik büyüme ile ulaşım altya-pısı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1870-2009 dönemini kapsayan çalışmada panel veri analizi sonuçlarına göre, altyapı harcamalarında %10'luk bir artışın, işgücü verimliliğinde bir artışa neden olacağı tespit edilmiştir.

Maparu ve Mazumder (2017) çalışmalarında 1990-2011 yılları, Hindistan ulaşım alt-yapısı (karayolu uzunluğu, havayolu yolcu sayısı, limanlarda elleçlenen yük miktarı, ta-şımacılık harcaması) ve kentleşme (kentsel nüfus) verilerini kullanarak eşbütünlük ve Granger nedensellik testi yapmışlardır. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki ol-duğu ve nedenselliğin yönünün ekonomik kalkınmadan ulaşım altyapısına doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kara ve Çiğirlioğlu (2018) çalışmalarında Türkiye'de 1988-2018 dönemi için karayolu ulaşım altyapısı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VAR analizine dayalı Johansen eşbütünlük testi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'de ulaşım altyapısının ekonomik büyümeye olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Löğün ve Tüzemen (2018), Türkiye'de ulaşım alt yapısının ekonomik büyümeye etkisini ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak 1984-2016 yılları arasında incelemişlerdir. Ekono-mik büyüme oranı, karayolu, demiryolu uzunlukları, toplam ulaştırma ile gayrisafi sabit sermaye oluşumu değişkenleri arasında uzun ve kısa dönemde anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Alam vd (2020), çalışmalarında Pakistan için 1971-2017 döneminde ARDL ve VECM modeli kullanarak ulaşım altyapısı ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi kişi başına düşen GSYİH ve ulaşım türleri değişkenleri için karayolu toplam yol uzunluğu, demir-yolu toplam hat uzunluğu, havayolu iniş kalkış yapan toplam uçak sayısı, denizyolu için

elleçlenen toplam kargo sayıları kullanarak analiz etmişlerdir. Değişkenler arasında uzun vadeli ve olumlu bir ilişki olduğunu ancak sonuçların istatistiksel olarak anlamsız olduğunu sonucuna ulaşmışlardır.

Magazzino ve Mele (2020), çalışmalarında GSYİH ve ulaşım altyapısına yapılan yatırımlar değişkenlerini kullanarak 1990-2017 verileri ile Makine Öğrenmesi tekniğini kullanarak nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Ulaşım altyapısına yapılan yatırımların ekonomik kalkınmayı etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Telli (2020), Türkiye'de ulaşım altyapısının bölgesel kalkınmaya etkilerinin incelendiği çalışmada, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı, Yeşilirmak Havzası Gelişim Planı, Doğu Anadolu Projesi kapsamındaki bölgelerinde; Sağlık Endeksi, Eğitim Endeksi, Gelir Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi değerleri ile karayolu ulaşım ağına ait değişkenleri kullanmışlardır. Ulaşım altyapısının kalkınmanın önemli göstergelerinden olan İnsani Gelişme Endeksi ile pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Wang, vd. (2021) çalışmalarında lojistik (havayolu taşınan yük miktarı yolcu sayısı, limanlarda elleçlenen yük miktarı, karayolu yol uzunluğu, demiryolu yol uzunluğu, lojistik alt yapısına yapılan harcamalar) ve kalkınma (ihracat, ithalat, gayrisafi yurtiçi hasıla, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla) göstergelerini kullanarak VAR ve VECM modeli ile değişkenler arasında nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Ekonomik kalkınma ile özellikle deniz taşımacılığı ulaştırma altyapısı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

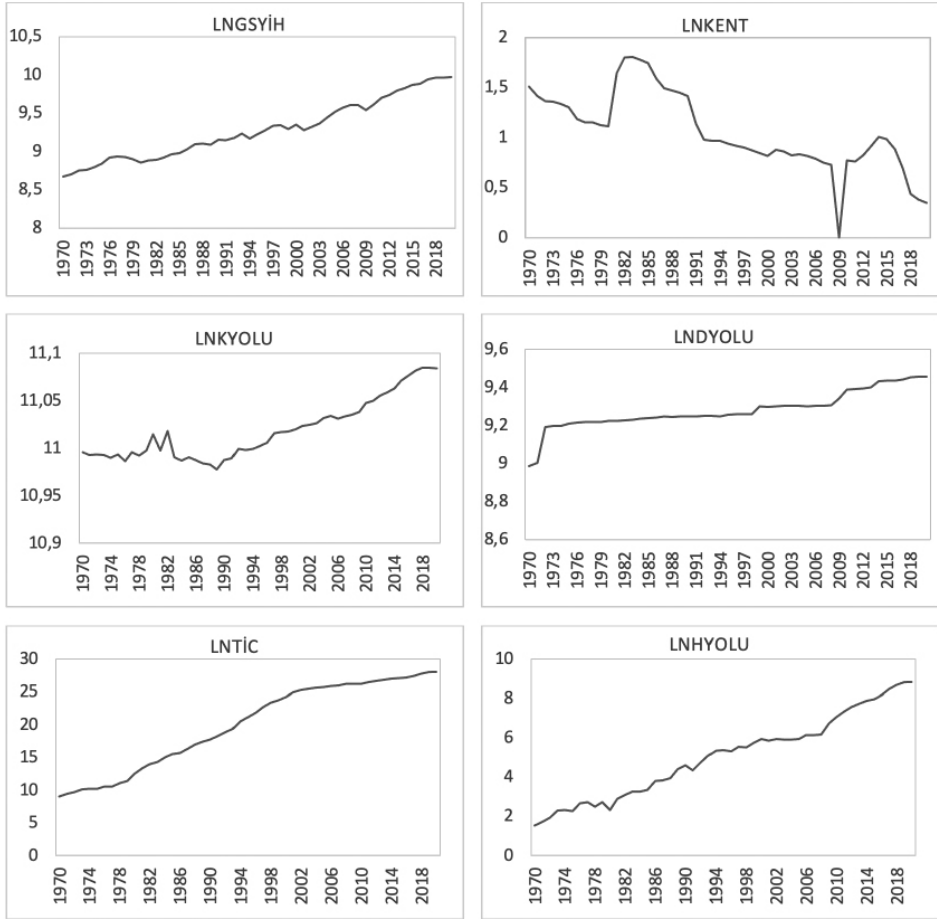
3. Veri Seti ve Yöntem

3.1. Veri Seti

Bu çalışma, 1970-2020 dönemi boyunca Türkiye'deki ulaştırma altyapısı ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ekonomik kalkınmayı temsilen kişi başına düşen GSYİH büyüme hızı verisi kullanılmıştır. Ayrıca, kalkınmanın bir unsuru olarak görülen kentleşme ile altyapı arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek açısından kentleşmeye ilişkin yıllık kentsel nüfus artışı verileri kullanılmıştır. Ulaştırma altyapısını temsilen toplam karayolu uzunluğu, toplam demiryolu uzunluğu ve havayolu yük taşımacılığı verileri kullanılmıştır. Ayrıca ticaret ve büyüme ilişkisini inceleyen literatür göz önünde tutularak ticareti temsilen ihracat değeri seçilmiştir. Örneğin, Zestos ve Tao (2002), Kanada ve ABD için 1948-1996 yıllarındaki ihracat, ithalat ve GSYİH büyüme oranları arasındaki nedensel ilişkileri araştırdıkları çalışmalarından elde ettikleri sonuçlara göre söz konusu ülkeler için ihracatın GSYİH'yı Granger nedensel olarak etkilediğini; ithalattan ise GSYİH'ye bir nedensellik ilişkisinin olmadığını öne sürmüşlerdir. Araştırmaya konu olan tüm değişkenler doğal logaritmalarıyla kullanılmıştır. Şekil 7, GSYİH, kentleşme, ticaret, karayolu, demiryolu ve havayolu altyapısındaki trendleri gösterir. Değişken isimlerinin başında kullanılan "LN" ifadesi logaritmik dönüşümü açıklamaktadır. Tablo 1'de ise veriler hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

Öncelikle serilere birim kök testi uygulanarak hangi düzeyde durağan oldukları tespit edilmiştir. Daha sonra ARDL sınır testi ile, değişkenler arasında eşbütünleşme varlığı, kısa ve uzun dönemli ilişkileri ve yapısal kırılmaların varlığı test edilmiştir. Söz konusu ilişkinin yönünü saptamak açısından ise Toda-Yomamoto testi kullanılmıştır.

Şekil 7. Logaritmik Serilerin Grafikleri

İhracat grafiği incelendiğinde 2002-2005 döneminde ciddi bir ihracat artışı yaşandığı görülmektedir. Türkiye ihracatının, 2001 yılında yaşanan devalüasyon sonrası yeni bir dönem girdiği düşünülmektedir (Melemen, 2006). 2001 küresel krizin yarattığı olumsuzluklar sonrasında 2002 yılına gelindiğinde Türkiye için makro ekonomik göstergelerin iyiye gittiği bir yıl olmuştur. İhracat performansının 2002-2005 dönemi arasında ciddi bir artış yaşadığı ve 2006 yılına gelindiğinde bu artışın hız kestiği görülmektedir.

Grafikte görüleceği üzere 1980'li yıllarda da ihracat hacminde nispeten bir artış yaşanmıştır. Bu durumun 1980'li yıllarda uygulanan dışa açılma politikası ve TL'nin yabancı para karşısındaki değerinin düşürülmesine dayanan döviz kuru politikasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte ihracat yalnızca bir fiyat olayı olmadığından, yeterli hammadde mevcudiyeti, kaliteli üretim, ulaştırma gibi faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır (Bilgin, 2004).

2003 yılında ise TL'nin değer kazanmasına rağmen yüksek oranlı bir ihracat artışı söz konusudur. 2001 yılında uygulamaya konulan istikrar programı ile Türkiye'nin 2002-2005 döneminde kesintisiz bir büyüme gösterdiği görülmektedir (Karaçor ve Alptekin, 2006). Ayrıca, 2001 krizinin ardından "çıpalı kur" politikasının terk edilerek "dalgalı kur" a geçilmesi ve ardından meydana gelen yüksek devalüasyonla birlikte maliyetlerin artıp iç pazarın istikrarsız hale gelmesi sonucunda iç satışlarda azalma yaşanması, uluslararası piyasalardaki rekabet güçlüğü sebebiyle yurtiçi üreticilerin çalışma verimini artırması ve bunların yanında uluslararası piyasalarda ABD dolarının Euro karşısında değer kaybetmesi gibi faktörler, değer kazanan TL karşısında ihracatın da artmasına yol açmıştır (Melemen, 2006).

Tablo 1: Verilerin Elde Edildiği Kaynaklar

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
GSYİH	Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla	Dünya Bankası
KENT	Kentsel Nüfus Artışı (%)	Dünya Bankası
TIC	Mal ve hizmet ihracatı	Dünya Bankası
KYOLU	Karayolu uzunluğu (km)	Karayolları Genel Müdürlüğü
DYOLU	Demiryolu uzunluğu (km)	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
HYOLU	Havayolu taşımacılığı, yük (milyon ton-km)	Dünya Bankası

3.2. Modelin Tanımlanması

Türkiye'de ulaştırma altyapısının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin analiz edilmesi için çalışmanın tahmin denklemi aşağıdaki gibidir.

$$GSYIH_t = \beta_0 + \beta_1 tic_t + \beta_2 kyolu_t + \beta_3 dyolu_t + \beta_4 hyolu_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelde t zaman, ε hata terimini, $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ sırasıyla ticaret, karayolu, demiryolu ve havayolu değişkenleri için esneklik katsayılarını gösterir. İşaretlerinin pozitif olması durumunda ulaştırma altyapısı seviyelerindeki artış, ekonomik kalkınmayı artıracaktır.

Kentleşme ile ulaştırma altyapısı arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için tahmin denklemi ise aşağıdaki gibidir.

$$kent_t = \beta_0 + \beta_1 kyolu_t + \beta_2 dyolu_t + \beta_3 hyolu_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Modelde t zaman, ε hata terimini, $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ sırasıyla karayolu, demiryolu ve havayolu değişkenleri için esneklik katsayılarını gösterir. İşaretlerinin pozitif olması durumunda ulaştırma altyapısı seviyelerindeki artış, kentsel nüfus oranını artıracaktır.

3.3. ARDL Sınır Testi

ARDL sınır testi yaklaşımı, ilk olarak Pesaran ve Shin (1998, ss. 371-413) tarafından tanıtılmış ve Hashem vd. (2001) tarafından daha da genişletilmiştir. ARDL yöntemi, Engle ve Granger (1987), Johansen ve Juselius (1990) gibi diğer eşbütünleşme yöntemleriyle kıyaslandığında birçok avantajı bulunmaktadır. Diğer eşbütünleşme yöntemleri tüm serilerin aynı düzeyde olmasını gerektirirken ARDL yöntemi I(0), I(1) derecelerine bakmaksızın bütün serilere uygulanabilir. ARDL yönteminde birim kök testinin uygulanması yine de gerekmektedir, çünkü hiçbir değişkenin I (2) veya daha fazla derecede bütünleşik olmadığı durumlarda kullanılabilir. Bunun dışında, düşük gözlem sayısına sahip analizlerde de güvenilir sonuçlar verebilmektedir (Pesaran vd., 2001).

Denklem (3) ve denklem (4)'ün ARDL yöntemine göre gösterimi aşağıdaki denklemlerle formüle edilmiştir. GSYİH ile altyapı ilişkisi ilk denklemde; kentleşme ile altyapı ilişkisi ise ikinci denklemde gösterilmiştir.

$$\Delta \ln GSYIH_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_1 \Delta \ln tic_{t-1} + \sum_{i=0}^n \beta_2 \Delta \ln kyolu_{t-1} + \sum_{i=0}^n \beta_3 \Delta \ln dyolu_{t-1} + \sum_{i=0}^n \beta_4 \Delta \ln hyolu_{t-1} + \alpha_1 \ln GSYIH_{t-1} + \alpha_2 \ln tic_{t-1} + \alpha_3 \ln kyolu_{t-1} + \alpha_4 \ln dyolu_{t-1} + \alpha_5 \ln hyolu_{t-1} + \mu_1 \quad (3)$$

$$\Delta \ln kent_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_1 \Delta \ln kyolu_{t-1} + \sum_{i=0}^n \beta_2 \Delta \ln dyolu_{t-1} + \sum_{i=0}^n \beta_3 \Delta \ln hyolu_{t-1} + \alpha_1 \ln kent_{t-1} + \alpha_2 \ln kyolu_{t-1} + \alpha_3 \ln dyolu_{t-1} + \alpha_4 \ln hyolu_{t-1} + \mu_1 \quad (4)$$

Burada Δ 1. farkı temsil etmekte ve değişkenler daha önce tanımlandığı gibi tanımlanmaktadır. Hata düzeltme dinamikleri toplama işaretiyle gösterilirken, denklemin ikinci kısmındaki uzun dönemli ilişkiyi temsil eder.

Pesaran vd. (2001) ile Narayan (2005), belirli bir anlamlılık düzeyi için iki ayrı kritik değer seti raporlamıştır. ARDL modelinde yer alan tüm değişkenlerin I(0) olduğu varsayımı bir kritik değer setinde yer alırken, değişkenlerin I(1) olduğu varsayımı diğer kritik değerlerde yer almaktadır.

$H_0 = \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \alpha_4 = \alpha_5 = \alpha_6 = 0$ olarak belirtilen sıfır hipotezi, $H_0 \neq \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \alpha_3 \neq \alpha_4 \neq \alpha_5 \neq \alpha_6 \neq 0$ şeklinde belirtilen alternatif hipoteze karşı test edilir. Bu

test sonucunda bir eşbütünleşme varlığının olup olmadığı tespit edilir. H_0 hipotezinin reddedilip reddedilemeyeceği F istatistiği ile kritik sınırlar değerleri karşılaştırılarak belirlenir.

Hata düzeltme modeline dayalı kısa dönemli ilişkilerin tahmini ise her iki model için şu şekilde belirtilmiştir:

$$\Delta \ln GSYIH_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_1 \Delta \ln GSYIH_{t-1} + \sum_{t=0}^n \beta_2 \Delta \ln tnc_{t-1} + \sum_{t=0}^n \beta_3 \Delta \ln kyolu_{t-1} + \sum_{t=0}^n \beta_4 \Delta \ln dyolu_{t-1} + \sum_{t=0}^n \beta_5 \Delta \ln hyolu_{t-1} + \lambda ECT_{t-1} \quad (5)$$

$$\Delta \ln kent_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_1 \Delta \ln kent_{t-1} + \sum_{t=0}^n \beta_2 \Delta \ln kyolu_{t-1} + \sum_{t=0}^n \beta_3 \Delta \ln dyolu_{t-1} + \sum_{t=0}^n \beta_4 \Delta \ln hyolu_{t-1} + \lambda ECT_{t-1} \quad (6)$$

Burada λ , uyumun hızını ölçer ve ECT_{t-1} 'in anlamlı ve negatif bir katsayısı olarak tespit edilirse, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki herhangi bir dengesizliğin kısa vadede uzun vadeli denge ilişkisine döneceğini göstermektedir.

Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) yaklaşımı standart eşbütünleşme yaklaşımlarının aksine değişkenlerin farklı gecikmelerde durağan olduğu durumlarda uygulanabilmektedir (Duasa, 2007). Ayrıca bu yaklaşım tahmincilerin küçük örneklem büyüklüğüne sahip çalışmalarda da uygulanabilmektedir (Sakvi, 2011: 150). Bahsi geçen avantajlarından dolayı analizde ARDL sınır testinin uygulanması tercih edilmiştir.

3.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

ARDL testi ile tespit edilen uzun dönemli ilişkinin varlığı, değişkenler arasında en az tek yönlü bir ilişkinin var olduğu anlamına gelmektedir. ARDL yaklaşımı değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin varlığını incelerken nedensellik yönünü tespit etmemektedir. Bu çalışmada nedensellik ilişkisini tespit edebilmek amacıyla Toda-Yamamoto testi kullanılmıştır.

Toda-Yamamoto nedensellik testi VAR (Vector Autoregression) modeline dayanmakta ve incelenecek olan serilerin birim kök içerip içermediklerine bakılmaksızın seviye değerlerin yer aldığı modelin tahmin edilmesine imkân sağlamaktadır. Toda ve Yamamoto (1995) yaklaşımı, değişkenlerin seviye değerlerine VAR modeli uygulayarak serilerin entegrasyon düzeyinin yanlış bir şekilde belirlenmesi riskini en aza indirmektedir (Mavrotas ve Kelly, 2001). Bu testin uygulanabilmesi için VAR modelinin maksimum bütünleşme derecesi (dmax) ile optimal gecikme uzunluğu (m) tespit edilmeli ve sonra (m+dmax) biçiminde bir VAR modeli tahmin edilmelidir (Gazel, 2017). Toda-Yamamoto (1995) yaklaşımında tahmin edilen VAR modeli aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$Y = \sum_{i=1}^{m+dmax} \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{m+dmax} \beta_{1i} X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (7)$$

$$X = \sum_{i=1}^{m+dmax} \alpha_{2i} Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{m+dmax} \beta_{2i} X_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (8)$$

Yukarıdaki eşitlikte m, VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunu; dmax değişkenlerin en büyük durağanlık derecesi olan maksimum bütünleşme seviyelerini, ε_{1t} ve ε_{2t} sıfır ortalama ve sabit bir kovaryansa sahip hata terimlerini ifade etmektedir. 7 nolu eşitlik, X değişkeninden Y değişkenine doğru nedensellik ilişkisini; 8 nolu eşitlik ise Y değişkeninden X değişkenine doğru nedensellik ilişkisini göstermektedir. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinin dayandığı 7 ve 8 nolu VAR (m+dmax) modelleri Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR) yöntemi ile tahmin edilmektedir. Wald sınavası kullanılarak tahmin edilen model parametrelerinin sıfıra eşit olup olmadığı test edilir ve test sonuçlarına dayanarak değişkenler arasında nedensellik olup olmadığı belirlenir (Tandoğan ve Genç, 2016). 7 nolu eşitlikte $\beta_{1i}=0$ şeklinde kurulan sıfır hipotezi X değişkeninden Y değişkenine doğru nedensellik olmadığını ifade ederken; 8 nolu eşitlikte $\beta_{2i}=0$ şeklinde oluşturulan sıfır hipotezi Y değişkeninden X değişkenine nedensellik olmadığını ifade etmektedir.

4. Ampirik Sonuçlar

4.1. Birim Kök Testi

Tablo 2'de LNGSYH, LNKENT LNTIC, LNKYOLU, LNDYOLU, LNHYOLU değişkenleri için ADF ve PP test sonuçları sunulmaktadır. Sonuçlara göre, analize konu olan değişkenlerden LNDYOLU değişkeni I(0) düzeyinde durağanken, diğer tüm değişkenlerin I(1) düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Tablo 3'te ise Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçları verilmiştir. Test sonuçlarına göre LNKYOLU, LNDYOLU ve LNTIC değişkenleri I(0) düzeyinde durağanken, diğer değişkenlerin I(1) düzeyinde durağan olduğu görülmektedir.

Sonuçlar, hiçbir değişkenin ikinci farkta durağan olmadığını doğruladığından, ARDL sınır testi, uzun vadeli ilişkinin varlığını gözlemlemek için kullanılabilir.

Tablo 2: Geleneksel Birim Kök Testi Sonuçları

			ADF Testi		PP Testi	
			T-istatis- tiği	Olasılık değeri	T-istatis- tiği	Olasılık değeri
LNGSYIH	Düzey	Sabit ve Trend	-2.073840	0.5473	-2.157159	0.5022
	1. Fark	Sabit ve Trend*	-6.762201	0.0000	-6.757512	0.0000
LNKENT	Düzey	Sabit ve Trend	-2.778950	0.2117	-2.058901	0.5554
	1. Fark	Sabit ve Trend*	-4.458627	0.0044	-4.455578	0.0044
LNTIC	Düzey	Sabit ve Trend	-2.083343	0.5421	-2.121713	0.5214
	1. Fark	Sabit ve Trend*	-6.941883	0.0000	-6.941861	0.0000
LNKYOLU	Düzey	Sabit ve Trend	-1.195655	0.9003	-1.751929	0.7128
	1. Fark	Sabit ve Trend*	-11.48343	0.0000	-11.14493	0.0000
LNDYOLU	Düzey	Sabit ve Trend*	-4.357486	0.0057	-4.357165	0.0057
LNHYOLU	Düzey	Sabit ve Trend	-2.439174	0.3559	-2.470080	0.3410
	1. Fark	Sabit ve Trend*	-7.934996	0.0000	-7.948140	0.0000

Not: Tabloda yer alan *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerini gösterir. Sabit terimli ADF testi ve PP testi için, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerler sırasıyla -4.15, -3.50, -3.18'dir. Her iki test için gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) tarafından belirlenmiştir.

Tablo 3: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Zivot-Andrews Testi									
LNGSYIH			LNKENT			LNTIC			
Model A	Model B	Model C	Model A	Model B	Model C	Model A	Model B	Model C	
Düzey	-3.590	-3.737	-3.874	-4.031	-3.320	-4.12	-6.890	-2.376	-20.85
TB	2011	2002	1999	1981	1982	1991	2003	2012	2003

Tablo 3 Devamı

1. Fark	-7.085	-6.893	-7.133	-4.73	-4.501	-5.395	-	-	-
TB	2002	1980	1981	1983	2011	1983	-	-	-
Sonuç	I(1)*			I(1)**			I(0)*		
	LNKYOLU			LNDYOLU			LNHYOLU		
	Model A	Model B	Model C	Model A	Model B	Model C	Model A	Model B	Model C
Düzye	-5.028	-3.517	-4.966	-5.703	-3.055	-4.15	-3.10	-3.110	-3.858
TB	1983	1990	1983	2009	2005	2009	2010	2008	2003
1. Fark	-	-	-	-	-	-	-8.63	-8.75	-8.91
TB	-	-	-	-	-	-	2009	2009	2009
Sonuç	I(0)***			I(0)***			I(1)*		

Not: Tabloda yer alan *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerini gösterir. Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi için, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyindeki kritik değerler sırasıyla -5.34, -4.93, -4.58'dir. Söz konusu test için gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir. TB, kırılma tarihini temsil etmektedir.

4.2. Eşbütünleşme ve Sınır Testi

GSYİH ile ulaştırma altyapısı arasındaki ilişkiyi belirlemek noktasında ARDL'ye bağlı eşbütünleşme analizi için uygun gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 4 olarak belirlenmiş ve ARDL (4,1,0,3,0) modeli seçilmiştir. Diğer taraftan kentleşme ile ulaştırma altyapısı arasındaki ilişkinin analizi için yapılan eşbütünleşme testi için uygun gecikme uzunluğu aynı şekilde AIC bilgi kriterine göre 4 olarak belirlenmiş ve ARDL (4,4,0,2) modeli seçilmiştir.

Tablo 4: ARDL Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Model	F test istatistiği	Alt sınır I(0)	Üst sınır I(1)
KALKINMA	7.991804*	4.306	5.874
KENTLEŞME	4.886266**	3.5	4.7

Not: F istatistiği %1 anlamlılık düzeyinde incelenmiştir.

Tablo 4'te gösterilen ARDL eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre, her iki analiz için de F test istatistiği üst sınırdan büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Sonuç olarak, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

4.2. ARDL Uzun Dönemli Tahmin Sonuçları

ARDL testi ile gerçekleştirilen iki farklı analizin sonucu olarak uzun dönem tahmin sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5: Kalkınma Modeli İçin ARDL Uzun Dönemli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	T-istatistik değeri
LNTIC	0.008098	4.528776(0.0001)*
LNKYOLU	1.024420	1.513095(0.1395)
LNDYOLU	0.886153	2.477963(0.0183)*
LNHYOLU	0.085474	7.095396(0.0000)*

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleri anlamına gelmektedir. *,** %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Uzun dönemli tahmin sonuçlarına göre ticaret ile ekonomik kalkınma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre ticaretteki her %1'lik artış ekonomik kalkınmada %0,008'lik bir artışa yol açacaktır. Bununla birlikte demiryolu ve havayolu ile ekonomik kalkınma arasında da pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani demiryolu uzunluğundaki %1'lik artış ekonomik kalkınmayı %0.88 oranında artıracaktır. Aynı şekilde havayolu taşımacılığundaki %1'lik artış ise ekonomik kalkınmayı %0.08 oranında artıracaktır. Diğer taraftan karayolu uzunluğu ile ekonomik kalkınma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 6: Kentleşme Modeli İçin ARDL Uzun Dönemli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	T-istatistik değeri
LNKYOLU	-13.94709	-3.702044(0.0008)*
LNDYOLU	7.676187	3.888844(0.0005)*
LNHYOLU	-0.216878	-5.136188(0.0000)*

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleri anlamına gelmektedir. *,** %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Uzun dönemli tahmin sonuçlarına göre karayolu uzunluğu ile kentleşme arasında negatif yönlü ve çok güçlü bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre karayolu uzunluğundaki %1'lik artış kentleşmede %13,9'luk bir azalışa yol açacaktır. Bununla birlikte demiryolu ile kentleşme arasında ise uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Demiryolu uzunluğundaki %1'lik artış kentleşmede %7,67'lik bir büyümeye yol açacaktır. Bir diğer değişken olan havayolu ile kentleşme arasında da uzun dönemde negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani havayolu taşımacılığundaki %1'lik artış ise kentleşmeyi %0,21 oranında azaltacaktır.

4.3. ARDL Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi belirlemek için tahmin edilen hata düzeltme modelleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: Kalkınma Modeli İçin ARDL Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	T-istatistik değeri
D(GSYIH(-1))	0.347354	3.025322(0.0047)*
D(GSYIH(-2))	0.396001	3.237838(0.0027)*
D(GSYIH(-3))	0.427778	3.429875(0.0016)*
D(LNTIC)	-0.000725	-0.263627(0.7937)
D(LNDYOLU)	-0.873670	-2.102007(0.0430)*
D(LNDYOLU(-1))	0.881980	2.056953(0.0474)*
D(LNDYOLU(-2))	-0.307725	-2.108796(0.0424)*
(-1)*	-0.791132	-6.682820(0.0000)*

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleri anlamına gelmektedir. *,** %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Hata düzeltme terimini ifade eden (-1) katsayısı %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif bulunmuştur. Hata düzeltme katsayısının -0,79 olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle uzun dönemde beraber hareket eden seriler arasında, kısa dönemde meydana gelen sapmaların %79'unun düzeleceği ve 1,26 (1/0,79) yıl sonra uzun dönemde dengeye geleceği ifade edilmektedir.

Bu tablo aynı zamanda kısa dönem ilişkisini açıklamaktadır. Olasılık değerlerine bakarak hangi katsayıların anlamlı olduğuna karar veririz. Değişkenler kısa dönem katsayıları açısından değerlendirildiğinde demiryolu uzunluğunun kısa dönemde ekonomik kalkınmaya negatif bir etkisinin olacağı anlaşılmaktadır. Diğer değişkenler ile ekonomik kalkınma arasında kısa dönemde anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tablo 8: Kentleşme Modeli İçin ARDL Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	T-istatistik değeri
D(LNKENT(-1))	0.798469	5.898634(0.0000)*
D(LNKENT(-2))	-0.018745	-0.122602(0.9032)
D(LNKENT(-3))	0.422669	2.772016(0.0091)*
D(LNHYOLU)	0.141172	2.070154(0.0463)*
D(LNHYOLU(-1))	0.000409	0.005251(0.9958)
D(LNHYOLU(-2))	-0.005983	-0.086451(0.9316)
D(LNHYOLU(-3))	-0.167685	-2.525542(0.0165)*
D(LNDYOLU)	0.998868	0.821098(0.4175)
D(LNDYOLU(-1))	-2.448557	-1.749933(0.0894)**
(-1)*	-0.509353	-4.617563(0.0001)*

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleri anlamına gelmektedir. *,** %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Hata düzeltme terimini ifade eden (-1) katsayısı %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve negatif bulunmuştur. Hata düzeltme katsayısının -0,509 olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle uzun dönemde beraber hareket eden seriler arasında, kısa dönemde meydana gelen sapmaların %50'sinin düzeleceği ve 2 (1/0,50) yıl sonra uzun dönemde dengeye geleceği anlamına gelmektedir.

Bu tablo aynı zamanda kısa dönem ilişkisini açıklamaktadır. Olasılık değerlerine bakarak hangi katsayıların anlamlı olduğuna karar veririz. Değişkenler kısa dönem katsayıları açısından değerlendirildiğinde havayolu taşımacılığının kısa dönemde kentleşmeye pozitif bir etkisinin olacağı anlaşılmaktadır. Diğer değişkenler ile kentleşme arasında kısa dönemde anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

4.5. Nedensellik Sonuçları

Her iki model için nedensellik testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin yönü	Gecikme uzunluğu (m+dmax)	Ki-kare test istatistiği	Olasılık değeri	Sonuç
Intic→lnGSYİH	2	12.76338	0.0017*	
lnGSYİH→Intic	2	6.895603	0.0318*	
lnkyolu→lnGSYİH	2	0.819384	0.6639	
lnGSYİH→lnkyolu	2	2.778611	0.2492	
Indyolu→lnGSYİH	2	2.114554	0.3474	
lnGSYİH→Indyolu	2	4.956900	0.0839**	
lnhyolu→lnGSYİH	2	7.249908	0.0267*	
lnGSYİH→lnhyolu	2	3.481891	0.1754	
lnkyolu→lnkent	3	1.242982	0.7427	
lnkent→lnkyolu	3	15.76060	0.0013*	
Indyolu→lnkent	3	0.443749	0.9311	
lnkent→Indyolu	3	0.328734	0.9545	
lnhyolu→lnkent	3	6.702060	0.0820**	
lnkent→lnhyolu	3	4.237716	0.2369	

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleri anlamına gelmektedir. *,** %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Nedensellik testi sonuçları incelendiğinde ticareti temsilen ihracatın GSYİH ile çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülecektir. Demiryolu uzunluğu ile GSYİH arasında ise tek yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur. İlişkinin yönü GSYİH'dan demiryolu uzunluğuna doğrudur. Bununla birlikte havayolu altyapısı ile GSYİH arasında da tek yönlü

bir nedensellik ilişkisi vardır. Nedenselliğin yönü havayolu altyapısından GSYİH'ya doğrudur. Karayolu uzunluğu ile GSYİH arasında ise nedensellik bulunmamıştır. Burada söz konusu olan nedensellik, bir değişkendeki değişikliklerin diğer değişkendeki değişikliklerle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Yani, örneğin GSYİH'daki herhangi bir değişimin demiryolu uzunluğunda meydana gelecek bir değişimi açıklayacağı anlamına gelmektedir.

Kentleşme ile altyapı arasındaki nedensellik ilişkisi incelendiğinde ise kentleşmeden karayoluna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte havayolu altyapısından kentleşmeye doğru tek yönlü bir ilişki vardır. Diğer değişkenlerle kentleşme arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

4.6. Tanısal Test Sonuçları

Araştırmamıza konu olan her iki modelin genel anlamlılığı için F test istatistiği, otokorelasyon test etmek için LM testi ve normallik testi için Jarque-Bera yaklaşımı kullanılmıştır. Değişen varyans olup olmadığını belirlemek için ise Breusch-Pagan-Godfrey testi kullanılmıştır.

Tablo 10: Kalkınma Modeli İçin Tanısal Test Sonuçları

F Testi	2.885990(0.0988)
Otokorelasyon Testi	2.047673(0.1456)
Normallik Testi	2.321800(0.3132)
Heteroskedasite Testi	1.733483(0.1027)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleri anlamına gelmektedir. Tanısal testler %5 anlamlılık düzeyinde incelenmiştir.

Tablo 11: Kentleşme Modeli İçin Tanısal Test Sonuçları

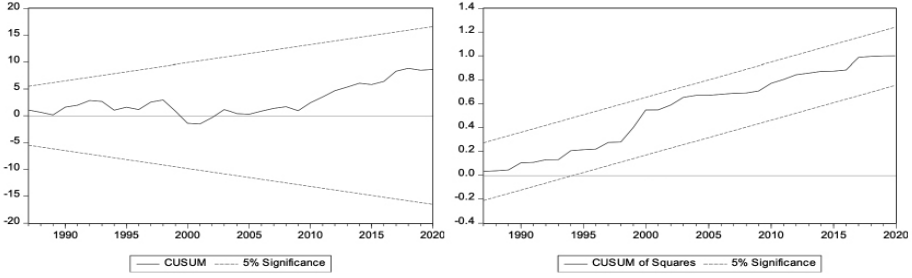
F Testi	0.391724(0.5358)
Otokorelasyon Testi	0.460096 (0.6355)
Normallik Testi	5.129126(0.0769)
Heteroskedasite Testi	1.761610(0.0935)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleri anlamına gelmektedir. Tanısal testler %5 anlamlılık düzeyinde incelenmiştir.

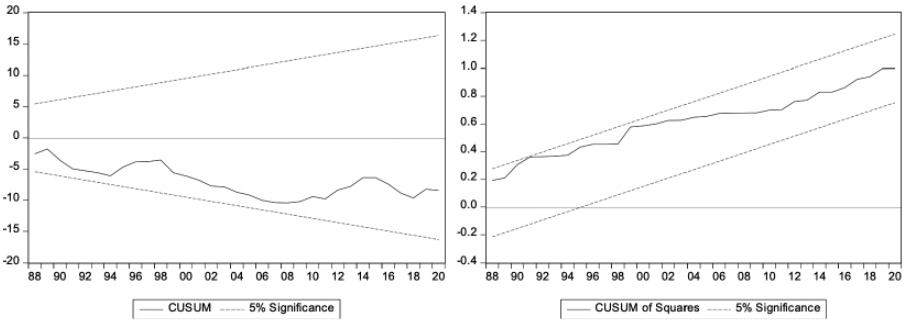
Sıfır hipotezinin hata terimlerinde otokorelasyon olmadığını gösteren LM testi sonuçlarına göre sıfır hipotezi reddedilmemiştir. Sonuç olarak, çalışmada modelin hata terimlerinde otokorelasyon olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, sıfır hipotezi değişen varyansı ifade eden Breusch-Pagan-Godfrey testi sonucuna göre sıfır hipotezi reddedilememiş ve değişen varyans olmadığı tespit edilmiştir. Normallik ile ilgili olarak da, hata terimlerinin normal olduğunu öne süren sıfır hipotezi reddedilememiş, normal dağılım şartları desteklenmiştir.

ARDL modelinde kullanılan serilerde, yapısal kırılmanın varlığının belirlenmesi noktasında CUSUM ve CUSUMQ testleri kullanılmaktadır.

Şekil 8. Kalkınma Modeli Cusum Grafiği

Şekil 9. Kentleşme Modeli Cusum Grafiği

İncelediğimiz modeller için test sonuçları Şekil 8 ve Şekil 9'da gösterilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, her iki model için de %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırların dışına çıkan gözlem bulunmadığı, yani herhangi bir yapısal kırılmanın olmadığı diğer bir ifade ile modeldeki değişkenlerin durağan olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre modellerin uygun ve sorunsuz olduğu, ayrıca elde edilen sonuçların güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

5. Değerlendirme

Bu makale, Türkiye için 1970-2020 dönemi boyunca ulaştırma altyapısı ile ekonomik kalkınma ve kentleşme arasındaki uzun dönem denge ve nedensellik ilişkisini araştırmaktadır. Bu ilişkiyi analiz etmek için iki adımlı bir yöntem kullanılmıştır. İlk olarak, ARDL sınır testi yöntemi kullanılarak ulaşım altyapısı ile ekonomik kalkınma ve kentleşme arasındaki eşbütünlük ilişkisi belirlenmiştir. İkinci olarak, Toda-Yamamoto testi kullanılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

Analiz sonuçları ulaştırma altyapısı ile ekonomik kalkınma arasında uzun vadeli ve çift yönlü nedensel bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre ticaret, demiryolu ve havayolu altyapısı değişkenleriyle ekonomik kalkınma arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ticaret ile ekonomik kalkınma arasında çift yönlü bir ilişki bulunurken; demiryolu ve havayolu altyapısı ile ekonomik kalkınma arasında tek yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Kalkınma ile demiryolu altyapısı arasındaki nedenselliğin yönü incelendiğinde, kalkınmadan demiryolu altyapısına doğru bir nedenselliğin var olduğu görülmektedir. Havayolu altyapısı ile kalkınma arasındaki ilişki incelendiğinde ise havayolu altyapısından ekonomik kalkınmaya doğru bir nedenselliğin varlığı söz konusudur. Yani, havayolu altyapısındaki herhangi bir değişimin kalkınmayı ifade eden GSYİH üzerinde bir değişikliğe sebep olacağı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte karayolu altyapısı ile ekonomik kalkınma arasında bir ilişkinin varlığına rastlanmamıştır.

Kentleşme ile ulaştırma altyapısı arasındaki ilişki incelendiğinde ise karayolu altyapısı ve havayolu altyapısı ile kentleşme arasında uzun dönemli ilişkinin söz konusu olduğu görülecektir. Karayolu altyapısı ile kentleşme arasındaki nedenselliğin yönü incelendiğinde karayolu altyapısından kentleşmeye doğru olduğu tespit edilmiştir. Yani, karayolu altyapısındaki herhangi bir değişimin kentleşme üzerinde bir değişikliğe sebep olacağı anlamına gelmektedir. Öte yandan kentleşmeden havayolu altyapısına doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığı bulunmuştur. Söz konusu nedensellik, kentleşmedeki herhangi bir değişimin havayolu altyapısında bir değişime yol açacağı anlamına gelmektedir. Burada dikkat çeken husus ise aralarındaki uzun dönemli ilişkinin negatif olmasıdır. Yani örneğin, kentleşme arttıkça havayolu altyapısında bir gerileme yaşanacağı beklenebilir, diğer taraftan karayolu altyapısındaki gelişmelerin kentleşmeyi azaltacağı düşünülebilecektir.

Analiz sonuçlarına göre, ulaştırma altyapısının kentleşme ile negatif; ekonomik kalkınma ile pozitif bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Özellikle havayolu ulaştırma altyapısının ekonomik kalkınmaya pozitif yönlü etkisinden dolayı Türkiye'de havayolu altyapısına yatırım yapılmasının teşvik edilmesi uygun görülmektedir.

Ulaştığımız sonuçları literatürdeki ilgili çalışmalarla kıyasladığımızda örneğin Kuştepe, Gülcan ve Akgüngör (2012) ve Kara ve Çiğirlioğlu (2018), Türkiye üzerine yaptıkları çalışmalarında karayolu ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit ederken bu makalenin bulgularına göre karayolu ile ekonomik kalkınma arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır. Diğer taraftan havayolu altyapısı ve kalkınma arasında bulunan ilişkinin yönü de ilgili literatürden farklılaşmaktadır. Öte yandan Maparu ve Mazumder (2017)'in Hindistan üzerine yaptığı çalışmanın sonuçları makalemizin bulgularına benzer olarak ekonomik kalkınmadan ulaşım altyapısına doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, farklı zaman periyotları ve farklı ülkeler için değişkenlik gösterebilecektir. Literatüre bakıldığında nedensellik yönünün farklı periyotlarda değişebildiği görülmektedir. Bu çalışmanın, kullanılan yöntem ve örneklem büyüklüğünün geniş tutulması açısından diğer çalışmalardan farklılaştığı düşünülmektedir. Ayrıca

Eşlik, A. & Özdurak, C. (2022). Türkiye'deki ulaştırma altyapıları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Efil Journal of Economic Research*, 6(2), 10-35.

çalışma, tüm yol ağı altyapılarını tek kategoride birleştirerek gerçekteştirilmiştir. Dolayısıyla, örneğin karayolu altyapısı için baktığımızda yalnızca otoyolların kişi başına düşen GSYİH'ya etkisi ölçülememektedir. Bu sebeple gelecekteki çalışmalarda yol altyapıları türlerine göre ayrılarak kalkınma üzerindeki etkileri ayrı ayrı ölçülebilir. Bununla birlikte, yolların kalitesi, taşıma altyapısının verimliliği gibi faktörler de modele dahil edilerek daha geniş kapsamlı bir analiz yapılabilir.

Kaynakça

- Adelman, I. (2000). Fifty Years of Economic Development: What Have we Learned?
- Akitoby, B., Clements, B., Gupta, S. ve Inchauste, G., (2006). Public spending, voracity, and Wagner's law in developing countries. *European Journal of Political Economy*, 22(4): 908–924.
- Alam K.M., Li X, Baig S. vd. (2020). Causality between transportation infrastructure and economic development in Pakistan: An ARDL analysis, *Research in Transportation Economics*, 1-12.
- Aschauer, D.A., (1989). Is public expenditure productive?, *Journal of Monetary Economics* 23 (2): 177–200.
- Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth, *Journal of Political Economy*, 98(5,2): 103–S125.
- Barro, R.J., Sala-i-Martin, X., 1992. Convergence. *Journal of Political Economics*. 100: 223–251.
- Bilgin, M.H. (2004). Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8: 80-94.
- Bleaney, M., Gemmell, N. ve Kneller, R., (2001). Testing the endogenous growth model: public expenditure, taxation, and growth over the long run. *The Canadian Journal of Economics*. 34(1): 36–57.
- Boopen, S. (2006). Transport infrastructure and economic growth: evidence from Africa using dynamic panel estimates, *The Empirical Economics Letters*, 5(1): 37-52.
- Değer, M. K. ve Doğanay, M. A. (2014). Ekonomik Büyüme Üzerinde Altyapı Yatırımlarının Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları İçin Panel Veri Analizleri (1994-2013), *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(2): 63-82.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a): 427-431.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Docherty, I. ve MacKinnon, D. (2013) Transport and Economic Development. In: Rodrigue, J.P., Notteboom, T. and Shaw, J. (eds.) *The Sage Handbook of Transport Studies*. Sage.
- Duasa, J. (2007). Determinants of Malaysian Trade Balance: An ARDL Bound Testing Approach, *Global Economic Review*, 36(1): 89-102.
- Durğun, B. ve Durğun, F. (2018). Yenilenebilir Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, *International Review of Economics and Management*, 6(1): 1-27.
- Farhadi, M. (2016). Transport infrastructure and long-run economic growth in OECD countries, *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 74: 73-90.
- Fulmer, J. (2009). What in the world is infrastructure?. *PEI Infrastructure Investor (Temmuz/Ağustos)*: 30–32.
- Gazel, S. (2017). Bist Sınai Endeksi ile Çeşitli Metaller Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (52): 287-299.
- Hong, J., Chu, Z., ve Wang, Q. (2011). Transport infrastructure and regional economic growth: evidence from China, *Transportation*, 38(5): 737-752.
- Inderst, G. (2009). Pension Fund Investment in Infrastructure, *OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions*, 32, OECD publishing.
- Inderst, G. (2016). Infrastructure Investment, Private Finance, and Institutional Investors: Asia from a Global Perspective. *ADB Working Paper 555*. Tokyo: Asian Development Bank Institute.

- Eşlik, A. & Özdurak, C. (2022). Türkiye'deki ulaştırma altyapıları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Efil Journal of Economic Research*, 6(2), 10-35.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri, *Ege Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 14: 57-71.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990), Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Applications to the Demand for Money, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52: 169-210.
- Kara, M. A. ve Çiğerlioğlu, O. (2018). Türkiye ekonomisinde ulaşım altyapısının ekonomik büyümeye etkisi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (2): 577-591.
- Karaçor, Z. ve Alptekin, V. (2006). 1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11): 306-342.
- Kuştepelı, Y., Gülcan, Y., ve Akgüngör, S. (2012). Transportation infrastructure investment, growth and international trade in Turkey, *Applied Economics*, 44(20): 2619-2629.
- Kuzu, S., ve Önder, E. (2014). Research into the long-run relationship between logistics development and economic growth in Turkey, *Journal of Logistics Management*, (3)1: 11-16.
- Löğün, A. ve Tüzemen, A. (2018). Türkiye'deki ulaştırma altyapılarının ekonomik büyümeye etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Social Sciences Studies Journal*, 27: 5935-5941.
- Magazzino, C. ve Mele M. (2020). On the relationship between transportation infrastructure and economic development in China, *Research in Transportation Economics*, 88.
- Maparu, T. S. ve Mazumder, T. N. (2017). Transport infrastructure, economic development and urbanization in India (1990–2011): Is there any causal relationship? *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, (100): 319–336.
- Mavrotas, G. ve Kelly, R. (2001). Old wine in new bottle: testing causality between savings and growth. *The Manchester School Supplement*, 97–105.
- Melemen, M. (2006). Türkiye İhracatının 2003, 2004 ve 2005 Yıllarındaki Yüksek Artışının Nedenleri Üzerine Bir Saha Araştırması, *Öneri Dergisi*, 7(26): 193-198.
- Narayan, P.K. (2005), The Savings and Investment Nexus for China: Evidence from Cointegration Test, *Applied Economics*. 91: 1979–1990.
- Orszag, P. R. (2009). Infrastructure: Rebuilding, Repairing and Restructuring, *Nova Science Publishers*.
- Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (1998). An autoregressive distributed-lag modelling approach to cointegration analysis, *Econometric Society Monographs*, (31).
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001), Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16: 289 – 326.
- Phillips, P.C.B. ve Perron, P. (1988). Testing for Unit Roots in Time Series Regression, *Biometrika*, 75 (2): 335-346.
- Riberto, S. K., vd. (2007). Transportation and its infrastructure, In: 'Mitigation of Climate Change' Fourth Assessment Report Working Group III, Intergovernmental Panel on Climate Change. *Cambridge University Press*.
- Romer, P.M. (1994). The origins of endogenous growth. *The Journal of Economic Perspectives*. 8(1): 3–22.
- Sakı, D. (2011). Trade openness, foreign aid and economic growth in post-liberalisation Ghana: An application of ARDL bounds test, *Journal of Economics and International Finance*, 3(3): 146-156.
- Tandoğan, D. ve Genç, M. C. (2016). Türkiye'de turizm ve ticari açıklık arasındaki ilişki: Toda ve Yamamoto nedensellik yaklaşımı, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1): 59-70.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, 75 *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Eşlik, A. & Özduvak, C. (2022). Türkiye'deki ulaştırma altyapıları ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Efil Journal of Economic Research*, 6(2), 10-35.

Telli, R. (2020). Türkiye'de ulaşım altyapısının bölgesel kalkınmaya etkileri, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 53-69.

Toda, H.Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66: 225-250.

Verma, S. ve Arora, R. (2010). Does the Indian economy support Wagner's law? An econometric analysis. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 3(5): 77-91.

Wagner, A. (1958). Three extracts on public finance. In: Musgrave, R.A., Peacock, A.T. (Eds.), *Classics in the Theory of Public Finance*. 1-15.

Wagner, R.E. ve Weber, W.E. (1977). Wagner's law, fiscal institutions and the growth of government. *National Tax Journal*, 30(1): 59-68.

Wang, C. vd. (2021). Causality between logistics infrastructure and economic development in China, *Transport Policy*, 100: 49-58.

Yılmaz, E. ve Çitçi S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35): 252-267.

Zestos, G. K., ve Tao, X. (2002). Trade and GDP growth: Causal relations in the United States and Canada, *Southern Economic Journal*, 68(4): 859-874.

Bilgi Ortak Mal mıdır?

Erkan Gürpınar, Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ekonomi Bölümü,
erkan.gurpinar@asbu.edu.tr, ORCID-ID: 0000-0002-0419-1276.

Öz

İktisadi analiz, yararlı bilgiyi kamu malı olarak kavramsallaştırır. Buna göre bilgi doğası gereği rakip olunamaz ve dışlanamaz bir maldır. Ancak alternatif bir yaklaşım bilginin belirli ölçüde dışlanabilir bir mal olduğunu iddia eder. Genellikle *örtük bilgi* kavramı etrafında şekillenen bu tartışma bilimsel ve teknolojik bilginin iktisadi analizini oldukça geliştirmiştir. Ancak bilginin ortak mal olabileceğini iddia eden alternatif bir yaklaşım, bilginin doğasına ilişkin yukarıda bahsi geçen tartışmalara iki temel eleştiri getirmektedir: (1) Bilgi üretimi, kişilerin sadece kendi çıkarını gözettiği bir çerçevede ele alınamaz, (2) formel ve enformel kurallar tarafından şekillendirilen kurumsal yapı, bilginin ne tür bir mal olduğunu belirleme gücüne sahiptir. Bu çalışmada bu iki eleştiri bağlamında bilginin nasıl ortak mal olarak kavramsallaştırılabileceği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yararlı bilgi, ortak mal, kamu malı, örtük bilgi, kurumlar, fikri mülkiyet hakları

JEL Kodları: D23, D62, D91, H41, O34

Is Knowledge a Commons?

Abstract

Economics conceptualizes *useful* knowledge as a public good. Accordingly, by its very nature knowledge is a non-rival and non-excludable good. However, an alternative approach claims that to a certain extent knowledge can be treated as an excludable good. The discussion on the public good nature of knowledge, which takes place in reference to the concept of *tacit knowledge*, has greatly improved our understanding of scientific and technological knowledge. Yet, another approach claims that knowledge can be conceptualized as a commons, and brings two fundamental criticisms to the above-mentioned debate: (1) Knowledge production cannot be analyzed only by assuming self-interested individuals, (2) Institutional structure, shaped by both formal and informal rules, has the power to determine the nature of knowledge. In the light of these two criticisms, in this study, we examine to what extent knowledge could be analyzed as a commons.

Key Words: *commons, tacit knowledge, public good, intellectual property rights, institutions*

JEL Codes: D23, D62, D91, H41, O34

1. Giriş

Bilginin ortak mal olup olmadığına ilişkin tartışmaların geçmişi çok eskiye dayanmaz (Dekker & Kuchar, 2022; Frischmann vd., 2014; Hess & Ostrom, 2011). Bilginin doğasını, başka bir deyişle iktisadi niteliklerini yeniden sorgulamayı gerektiren bu tartışmalar her ikisi de yirminci yüzyılın sonuna denk gelen birbiriyle ilişkili iki gelişmeyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu gelişmelerden ilki bilimsel ve teknolojik bilginin üretim sürecindeki rolünün gittikçe artmasıdır. Bu dönemde bir yandan firma bilançolarında maddi olmayan varlıkların önemi gittikçe artmış (Corrado vd., 2006) diğer yandan da üretim sürecinin kontrolünde ve işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesinde bilgi başat rol oynamaya başlamıştır (Zuboff ,1989). İktisadi analiz açısından önemi sürekli artan böyle bir malın (veya hizmetin) mülkiyet tartışmalarına konu olması da bu açıdan sürpriz değildir. Bu bağlamda ikinci önemli gelişme, yararlı bilginin mülkiyetine ilişkin tartışmaların son dönemde gittikçe artması olmuştur. Bayh-Dole (1980) yasasını milat olarak kabul edersek “bilimsel bilgiyi”, daha geniş bir perspektiften ise on dokuzuncu yüzyılın sonunu (veya ikinci sanayi devrimini) başlangıç noktası olarak alırsak “teknolojik bilgiyi” içeren böyle bir tartışma yapmak istersek kendimizi; geride bıraktığımız yüzyılda patent, ticari sır ve rekabet etme anlaşmaları (non-compete agreements) gibi farklı düzenlemelerin nasıl ve kimin yararına değiştiğini inceleyen geniş bir tartışmanın içinde buluruz (Boyle, 2003; Fisk, 2014; Machlup & Penrose, 1950).

Bilginin gittikçe artan önemine paralel olarak, yararlı bilginin mülkiyeti üzerine olan tartışmaların tarihi Avrupa’da on beşinci yüzyıla kadar gitmektedir (Burke, 2000). Buna rağmen bilginin hemen her türü için fikri mülkiyet haklarının geçerli olması gerektiği savı ancak günümüzde geçer akçe olmaya başlamıştır (Elkin-Koren & Salzberger, 2013; Merges, 2000). Araştırmacılar böyle maksimalist bir yaklaşımın sakıncalarını son yıllarda daha sık dile getirmeye başlamıştır (Boyle, 2003; Coriat & Weinstein, 2011; Heller, 1998).

Bu yazının inceleme konusu yararlı bilgi dediğimiz, ekonomik büyümeye katkı sağlayan hemen her tür bilimsel ve teknolojik bilgiyi kapsamaktadır (Gürpınar, 2022a; Kuznetz, 1965; Mokyr, 2002). İktisadi büyüme ve kalkınmanın lokomotif olduğu düşünülen bu bilginin ortak mal olarak ele alınması gerektiğini iddia eden yaklaşımlar yukarıda bahsetti-

ğimiz tartışmaların içinden doğmuştur (Özveren & Gürpınar 2023). Neredeyse yirminci yüzyılın ortalarından beri gerek mikroiktisat (Arrow, 1962) gerekse makroiktisat (Solow 1957) teorisi bilginin bir kamu malı olduğu varsayımına sırtını dayamıştır. Ancak bilgiyi salt bir kamu malı olarak ele almanın sakıncaları zamanla ortaya çıkmıştır. Bu eksiklikler temelde bilginin sadece enformasyona (*information*) indirgenmesi sonucu, yararlı bilginin üretilmesinde önemli rol oynayan deneyim, öğrenme, beceri ve yetenek gibi kavramların tümüyle göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. Böyle alternatif bir bilgi teorisine ve iktisadi çıkarımlarına ilişkin analiz birçok disiplinden araştırmacının katkılarıyla mümkün olmuştur (Nelson & Winter, 1982; Polanyi, 1958, 1967).

Bilginin ortak mal olarak ele alınması ise daha yeni bir gelişmedir. Bu tartışma her şeyden önce ortak mal (*common pool resource*) kavramının iktisadi analize dahil edilmesiyle ilişkilidir (Hardin, 1968; Ostrom & Ostrom, 1977; Samuelson, 1954). Bilindiği gibi ortak mal; okyanuslar, göller ve otlaklar gibi maddi varlıklar (*tangible assets*) için ortaya atılmış bir kavramdır (Ostrom, 1990). Bu kavramın yararlı bilgiye uygulanması her ne kadar mümkünse de bu uygulama kendi içinde zorluklar da içermektedir. Çünkü maddi varlıklar ve maddi olmayan varlıkların (*intangible assets*) gerek doğası gerekse tabi oldukları mülkiyet rejimleri ve yönetim biçimleri birbirinden oldukça farklıdır (Frischmann vd., 2014). Geleneksel olarak ortak mallar için belki de temel sorun aşırı tüketimden kaynaklanan yok olmanın nasıl önleneceğiyken, maddi olmayan bir varlık olan bilgi için temel sorun üretiminde sürekliliğin nasıl sağlanacağıdır.

Bir sonraki bölümde (2. Bölüm) öncelikle kamu malı, ortak mal, özel mal gibi kavramların iktisat yazınında nasıl ortaya çıktığı ve evrildiği tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde bilginin nasıl birden fazla malın özelliklerini bir arada taşıyabileceği incelenmektedir. Bu bölümde bilginin sadece bir tür mal olarak kavramsallaştırılmasının zorluklarına dikkat çekilmekte ve bilginin nasıl ortak mal olarak ele alınabileceği gösterilmektedir. Son bölümde (4. Bölüm) yazıda ortaya konan teorik çerçeve özetlenmekte ve yararlı bilginin iktisadi analize nasıl dahil edilebileceği tartışılmaktadır.

2. İktisatta mallar nasıl sınıflandırılır ve bu sınıflandırma bize ne anlatır?

Bir ekolog olan Garrett Hardin'in (1968) ortak malların trajedisi (*the tragedy of the commons*) olarak adlandırdığı durum, bir otlığı paylaşan çobanlar hakkında kurgusal bir hikâyede yaşanır. Hiçbir çobanın sahibi olmadığı bu otlak çobanlar tarafından paylaşılmaktadır. Bu otlığı ortak mal yapan şey onun sahibinin olmamasıdır. Hardin'in hikayesini *trajedi* yapan şey, otlığın sahipsiz olması değildir. Trajedi, her çobanın bu sahipsiz otlığı sadece kendi çıkarına göre kullanmasıdır. Diğer çobanların kendisinden önce davranıp otlığı aşırı kullanmasından (çok fazla koyun otlatmasından) korkan her çoban, otlığı aşırı kullanarak onun yok oluşunu kendi elleriyle hazırlamış olur. Hardin'e göre, sahibi olmayan (yani ortak olan) bu otlığı çobanların yok etmeyecek bir şekilde kullanması için bir neden yoktur.

Sadece kendi çıkarını düşünen (*self-interested*) çobanlar, eylemlerinin başkaları (ve otlak) üzerindeki etkisini dikkate almayarak bu trajik sona yol açarlar.

Ortak malların trajedisi, iktisatta (ve daha genel olarak sosyal bilimlerde) Adam Smith'in (1776) "görünmez el" (*invisible hand*) kavramından bu yana belki de en dikkat çeken ve tartışmaya neden olan metaforlarından biri olmuştur. Metaforun önemi bir yönüyle Smith'in görünmez elinin neredeyse tam zıttı bir sonuca yol açmasından kaynaklanmaktadır (Bowles, 2004). Görünmez el kendi çıkarı peşinde koşan bireylerin davranışlarının nasıl toplumsal açıdan arzu edilebilir sonuçları olabileceğini anlatırken, ortak malların trajedisi aynı bireylerin davranışlarının bazen toplumsal olarak arzu edilmeyen sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir (Bowles & Halliday, 2022). Birbirinin zıttı gibi de görünse her iki metaforun beslendiği yaklaşım birçok açıdan benzerdir. Hem Smith'in görünmez eli hem de Hardin'in trajedisi merkezine (sadece) kendi çıkarı peşinde koşan kişileri alır. Ancak Smith'ten farklı olarak, Hardin'in analizinde kişilerin davranışlarının (veya seçimlerinin) başkaları üzerindeki (olumsuz) etkisi açık bir şekilde analize dahil edilmektedir. Günümüzde iktisat disiplininde davranışımızın başkaları üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisi dışsallık kavramıyla ele alınır. Bu kavramın izlerine Smith'in analizinde rastlansa da Hardin'de gördüğümüz negatif dışsallıklar gibi analizin merkezinde değildir.

Dışsallık, günümüzde iktisadi analizin yabancı olduğu bir kavram değildir. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi bilginin kamu malı olarak ele alınması benzer bir tartışmadan ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi Adam Smith'in analizinin merkezine oturttuğu piyasa iktisadi analizde etkinliğin sağladığı temel kurumsal yapı olarak ele alınır. Ancak piyasaya ilişkin bu etkinlik analizi her durumda geçerli değildir. Yirminci yüzyılda birçok araştırmacının gösterdiği gibi piyasanın Smith'in arzuladığı gibi etkin bir şekilde çalışması dışsallıkların önemli olmadığı bir dünyada mümkündür (Coase, 1960). Yani piyasa ekonomisi, üreticiler açısından bireysel ve sosyal maliyetlerin aynı olmadığı durumlarda etkinliğini büyük oranda yitirebilmektedir. Bireysel ve sosyal maliyetin bu şekilde farklılaştığı durumlar, örneğin Paul Samuelson'un (1954) analizinden bu yana kamu malı kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Samuelson, iktisadi malları dışlanamazlık özelliğine göre ikiye ayırmış ve bu özelliğe sahip olan malların, piyasa tarafından etkin bir şekilde üretilemeyeceğini iddia etmiştir. Ortak mallara ilişkin tartışma ise dışlanamazlık kriterine ek olarak analize başka bir özelliğin dahil edilmesiyle olmuştur. Tüketimde rakip olmama olarak adlandırılan bu ikinci özellik malların dörtlü bir sınıflandırılmasının yapılmasına olanak sağlamıştır (Ostrom & Ostrom, 1977). Günümüzde iktisatta sıklıkla başvurulan bu dörtlü sınıflandırma işte bu tarihsel arka plana dayanmaktadır. Kısacası piyasanın hangi durumlarda etkin çalıştığını, hangi durumlarda da aksayabileceğini tespit etmek, belli ölçüde malların özelliklerini içeren bir analizle mümkündür. Bu bağlamda otlak, okyanus, göl veya başka mallara ilişkin ortaya çıkan iktisadi sorunlar, malların hangi sınıfa girdiğinin anlaşılması ve ne tür (pozitif veya negatif) dışsallığın söz konusu olduğunu tespiti ile giderilebilir. Böyle genel bir analiz tüketimde rekabet olmama (non-rival consumption) ve dışlanamazlık (non-excludability) gibi iki kavram kullanılarak mümkündür (Bowles & Halliday, 2022).

Bir malın tüketiminde rekabet varsa o malın biri tarafından kullanılması başkalarının o maldan fayda elde etmesini doğrudan azaltır. Örneğin tükettiğimiz herhangi bir gıda ürünü tüketiminde rekabet olan bir maldır. Benim o gıda ürünü tüketmem başkalarının onu tüketmesine engel olmaktadır. Tüketimde rekabetin olmadığı tam tersi bir durum için verilen en bilindik örnek (bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde tartışacağımız gibi) bilgidir. Birden fazla kişi bilgiyi kullanabilir. Bir kişinin bilgiyi kullanması aynı bilginin başkaları tarafından kullanılmasına engel teşkil etmez. Bu durumda, bu malın tüketiminde rekabet yoktur diyebiliriz. Kısacası, kendi çıkarını düşünen bir birey olarak yemeğinizi paylaşmak istemeyebilirsiniz ancak bir kişiyle saatin kaç olduğu bilgisini paylaşmak sizin için çok da sorun olmayacaktır (Bowles & Halliday, 2022, s. 78).

Dışlanamazlık, bir malın sınıflandırılmasında kullanılan ikinci kriterdir. Bu kriter bir malın başkaları tarafından kullanılmasının önüne geçilmesinin ne kadar maliyetli (veya zor) olduğunu gösterir. Bir malın başkaları tarafından kullanılması düşük veya sıfıra yakın bir maliyetle engellenebiliyorsa bu mal dışlanabilir bir maldır. Bir restoranda parasını ödeyerek sipariş ettiğim bir tabak yemeğin bana ait olduğu neredeyse herkes tarafından kabul edilebilir. Başkalarının bu yemeği yemesini zahmetsizce engelleyebilirim. Tam aksine dışlanamazlık özelliği olan bir mal (veya hizmet) düşünelim. Parkta otururken çok sevdiğim bir şarkıyı telefonumdan yüksek sesle dinlediğimi düşünelim. Parktan geçenlerin bu müziği dinlemesinin önüne geçmem pek kolay olmayacaktır. Bu durumda Tablo-1'de gördüğümüz mikroiktisat kitaplarının hemen hemen hepsinde karşımıza çıkan dörtlü sınıflandırma ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1.

	rakip	rakip değil
dışlanabilir	özel mal (yiyecek)	kulüp malları (golf kulübü)
dışlanamaz	ortak mal (otlak)	kamu malı (ulusal savunma)

Gerret Hardin'de (1968) gördüğümüz otlakların aşırı kullanımı sonucu ortaya çıkan trajedi, tüketimde rakip olunan ve dışlanamaz her mal için geçerlidir. Tüketiminde rekabet olan her mal için eğer kullanımından dışlamak mümkün değilse bu trajedi ortaya çıkacaktır. Buna göre Adam Smith'in görünmez eli bu tür dışsal etkilerin olmadığı, tüketiminde rekabet olan ve dışlanabilir özellikleri olan mallar için görece etkin bir metaforken, kamu malı ve ortak mallar için eksik üretim veya aşırı tüketim olası sonuçlardır. Piyasanın aksadığı bu tür durumlarda, Samuelson'un kamu malı- özel mal ayırımında ortaya koyduğu gibi devlet müdahalesi bilindik bir çözümdür. Aslında benzer bir çözüm önerisi Hardin tarafından da ortaya atılmıştır. Hardin (1968), ortak malların yol açtığı trajedinin devlet müdahalesi yoluyla ortadan kaldırılabilceğini iddia etmiştir.

Ortak mallara ilişkin sorunlara günümüzde pek çok örnek verilebilir: ulaşım ve iletişim ağlarındaki tıkanıklık; ormanlar ve otlakların aşırı kullanımı; göller ve okyanuslarda kontrolsüz balıkçılık; içme suyu kaynaklarının aşırı kullanımı ortak malların trajedisine verile-

bilecek örneklerdir (Bowles & Halliday, 2022). Sadece kendi çıkarı peşinde koşan kişilerin davranışlarının başkaları üzerindeki etkilerini hesaba katmadığı bu durum, hem kamu malları hem de ortak mallar için sorunun başlangıcını oluşturur. Ancak kamu mallarında genel olarak sorun eksik üretimden kaynaklanmaktayken ortak mallar için asıl sorun aşırı tüketimdir. Bu farkı yaratan şey, kamu mallarından farklı olarak ortak malların tüketiminde rekabet olmasıdır. Tüketimde rekabet, malın (veya kaynağın) aşırı kullanılmasına ve dolayısıyla yok olmasına yol açar. Adam Smith'in görünmez elinin etkin bir şekilde çalıştığı piyasa, bu başarısını biraz da inceleme konusu yaptığı malların niteliğine borçludur. Özel mallar için tüketimde rekabet vardır ve dışlanamazlık söz konusu değildir.

Peki ortak mallar için sorun aşırı kullanım veya tüketimken kamu mallarında sorunun asıl kaynağı nedir? Bir kişi (veya firma) kamu malı niteliğinde bir mal ürettiğinde başkalarının da ondan fayda sağlamasına engel olamamaktadır. Hatırlayalım, kamu malları dışlanamazdır. Başka bir deyişle malın üretiminden elde edilen faydanın (örneğin kârın) hepsini malı üreten kişi alamamaktadır. Bu durumda kamu malının üretiminde pozitif dışsallık var diyebiliriz. Malın üretilmesi sonucu ortaya çıkan toplumsal fayda bireysel faydadan fazladır. Ancak bu durumda sadece kendi çıkarı peşinde koşan bir kişi, üretiminden doğan tüm yararı elde edemeyeceği bir malı üretmekten cayacaktır. Bu heves kırıcı (veya caydırıcı) durum (*disincentive*) kamu mallarının yetersiz üretimi ile sonuçlanmaktadır.

Dışlanamazlık özeliği olmayan ancak tüketimde rakip olmama özeliği olan mallar kulüp malları olarak adlandırılır. Kulüp malları rakip olunamaz mallardır ancak kişiler tüketimden dışlanabilir. Bu tür mallara ilişkin bir örnek paralı otoyollardır (Bowles ve Halliday, 2022). Aslında genel olarak, tüketiminde rekabet olmayan (yani sıkışıklık veya kalabalıktan söz edemeyeceğimiz) hemen her durumda, bir bedel karşılığında mal veya hizmet sunuluyorsa kulüp mallarından söz edebiliriz. Kulüp mallarına başka bir örnek müze giriş ücretleri veya günümüzde gittikçe popüler olan video izlemek ve müzik dinlemek için ödeme yapılan platformlardır.

Bu durumda bilginin ortak mal olması ne demektir? Görüldüğü gibi ortak mal tüketiminde rekabet olan ancak kullanımından başkalarının kolayca dışlanamayacağı maldır. Ancak yukarıda da bahsettiğim gibi maddi olmayan varlıklar için tüketimde rekabetten nasıl söz edebiliriz? Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi bu sınıflandırma her ne kadar iktisat açısından eksiksiz bir analiz imkânı sunuyor gibi gözükse de bazı yönleriyle oldukça eksiktir. Bu konunun derinlemesine bir tartışması bu makalenin amacı dışındadır ancak bu eksikliklerin kısa bir analizi ve bunun ışığında bilgiye ilişkin doyurucu bir tartışma makalenin bundan sonraki kısmında yapılmaktadır.

İktisadi analizde sıklıkla başvurulan bu dörtlü sınıflandırma iki açıdan eksik ve/veya sorunludur. İlk sorun sınıflandırmanın malların doğasının neredeyse tümüyle verili olduğu varsayımına dayanmaktadır. İktisadi analiz de bunun üzerine inşa edilmektedir. Formel ve/veya enformel kuralların malların özelliklerini belirlemede hiçbir rolü yoktur. Bu durum aslında daha genel bir sorunun parçasıdır. Kurumlar, hukuk, sosyal normlar gibi yapıların üretim sürecini belirlemedeki rolü göz ardı edilmeli midir? (Bowles, 2004).

Eğer kurumların malların özelliklerini belirlemede bir etkisi varsa, yukarıda ortaya konan sınıflandırma eksik kalacaktır. Ne demek istediğimizi şu basit örnekle açıklayabiliriz: Fikrî mülkiyet hakları, bilgiyi dışlanabilir bir mal haline getirerek onun özel bir mal veya kulüp malı olarak sınıflandırılmasına neden olur (Bowles ve Halliday, 2022). Bu örnek bize dörtlü sınıflandırmaya konu olan malların hangi kategoride yer alacağını yalnızca malın doğasına değil, aynı zamanda formel ve enformel kuralların şekillendirdiği toplumsal yapıya bağlı olduğunu gösterir. Bu durumda malların biyofiziksel özelliklerinden farklı olarak (Frischmann vd., 2014) bu kurallar veya sosyal normlar kişiler ve toplum tarafından belirlenmektedir.

Sınıflandırmaya ilişkin ikinci sorun analizin, kişilerin sadece kendi çıkarını düşündüğü varsayımına dayanmasıdır. Yukarıda gördüğümüz gibi bu varsayım hem kamu malı hem de ortak mallar için var olduğu iddia edilen sorunların başlangıç noktasıdır. Ortak mallara ilişkin aşırı tüketim, hepsi kendi çıkarı peşinde koşan ve başkalarından önce belirli bir maldan daha fazla fayda sağlamak için rekabet eden kişilerden kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde kamu malları için sorun yaratan durum üretilen maldan tam olarak fayda sağlanamaması, başka bir deyişle faydanın bir kısmının diğer kişiler tarafından elde edilmesidir. Bu durumda sadece kendi çıkarı peşinde koşmayan kişilerin olduğu bir dünyada bu sonuçlar geçerli olmayabilir (Ostrom, 1990). Böyle bir alternatif tabii ki salt teorik bir merak değildir. Kişilerin tercihlerinin farklılık gösterdiği ve her toplumda en azından belli oranda başkasını gözeten veya sosyal tercihlere sahip kişilerin de olduğu bilinmektedir (Gürpınar, 2022b).

Bir sonraki bölümde bilginin ne ölçüde ortak mal olduğu tartışılmaktadır. Bu bağlamda çeşitli sorulara cevap aranmaktadır. Bilgi doğası itibarıyla gerçekten bir kamu malı mıdır? Hangi durumlarda üretilen yeni bilgi dışlanamazlık ve tüketimde rakip olmama özelliklerine sahiptir? Bilginin doğası kurumsal yapıdan, hukuktan ve sosyal normlardan bağımsız olarak belirlenebilir mi? Görüleceği gibi bunlar ve benzeri soruların cevabı dörtlü sınıflandırmaya ilişkin yaptığımız eleştiri dikkate alınarak yapılan bir analizle mümkündür.

3. Kurumlar, tercihler ve bilginin farklı yüzleri

Bilginin bir kamu malı olarak ele alınması iktisadi analiz açısından başat yaklaşımdır. Dolayısıyla bu yaklaşım (bilimsel ve teknolojik) bilgiyi, tüketiminde rekabet olmayan ve dışlanamaz bir mal olarak görür (Arrow, 1962; Nelson, 1959). Bilgi tüketiminde rekabet olmaması bilginin doğası gereği tükenebilir bir mal olmadığı gerçeğiyle açıklanmaktadır. Başka bir deyişle maddi olmayan bir varlık olan bilgi; otlaklar, göller ve ormanlar gibi doğal kaynaklarda karşımıza çıkan temel sorunlardan biri olan kullanımda tükenme sorununa tabi değildir (Hardin, 1968; Ostrom, 1990). Ancak bu bilgi üretimine ilişkin herhangi bir sosyal ikilem olmadığı anlamına da gelmez.

Bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi kamu malları da piyasa tarafından etkin bir şekilde üretilmeyen ve üretimleri için çoğunlukla devlet müdahalesine ihtiyaç duyulan mallardır. Bilgi için bu duruma neden olan şey üretilen bilginin başkaları tarafından kul-

lanılmasında (veya tüketilmesinde) rekabet olmamasıdır. Bilginin birçok kişi tarafından aynı anda kullanılması yeni bilgi üretimini destekleyen bir özellik olarak görülebilir. Böyle bir analiz iktisat yazınına yabancı değildir. Bilgi üretiminde pozitif dışsallıklara neden olan böyle bir gelişme belki de iktisadi dinamizmin ve sürdürülebilir yeniliğin temel bileşenlerinden biridir (Antonelli, 2007). Ancak bilgi aynı zamanda dışlanamazlık özelliği bulunan bir maldır. Bilgi üreten bir kişi onun başkaları tarafından kullanılmasını kolayca engelleyemez. Tüketimde rekabet olmaması bunun bir sorun olarak görülmemesi için yeterli değildir. Çünkü bilgi üretiminden kazanç elde etmek isteyen kişiler için bu durum (pozitif dışsallıklar) olumsuz bir etkiye neden olur. Yeni bilgi üretenler ortaya çıkan faydanın (veya kârın) tümünü elde edemeyecek ve başkalarının da ondan faydalanmasına razı olacaktır. Ancak unutmayalım ki sadece kendi çıkarı peşinde koşan kişiler için başkalarına yarayan böyle bir pozitif etki istenen bir sonuç olmayabilir. Bazen bilginin istemsiz yayılması (*involuntary spillover*) olarak da adlandırılan bu durum, fikrî mülkiyet haklarını gerekçelendirmek için başvurulan bir argümandır. Görüldüğü gibi bilginin üretilmesini ve üretilen bilginin başkaları tarafından kullanılmasını en optimum şekilde sağlamak pek mümkün değildir. Bu durum uzun zamandır bilgi üretiminde statik ve dinamik verimliliğin sağlanmasında karşımıza çıkan sorun olarak bilinmektedir (Demsetz, 1969).

Kamu malı yaklaşımı pozitif dışsallıkların toplum açısından her ne kadar yararlı gibi görünse de yeni bilgi üretecek ve buna yatırım yapacak kişiler açısından caydırıcı bir etkiye sahip olduğunu vurgular. Bu caydırma etkisi sonucu yeni bilgi üretimine yeterli yatırımın yapılamaması devlet müdahalesi ile çözülmesi gereken temel sorundur. Piyasanın kendi haline bırakıldığında bu şekilde aksaması kamunun gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak bilgi üretimini desteklemesiyle çözülür (Dasgupta & David, 1994; Scotchmer, 2004). Bilgi üretiminde doğrudan kamu müdahalesi bizzat devlet eliyle (örneğin bilimsel bilgi için) bilgi üretiminin desteklenmesi şeklinde olur. Üniversiteler, araştırma laboratuvarları ve genel olarak pozitif dışsallıkların hâkim olduğu temel bilimlerle ilgili alanlarda devletin bilgi üretimini desteklemesi doğrudan desteklere örnektir (Scotchmer, 2004). Dolaylı müdahale olarak adlandırabileceğimiz ikinci yöntem ise bilginin dışlanabilir bir mal haline getirilmesini sağlar. Bu bağlamda fikrî mülkiyet hakları, bilgi üretimindeki yetersiz üretimin ortadan kaldırılması için başvurulan en temel yöntemdir. Her ne kadar tekel yaratsa da bu tür düzenlemelerin gerekliliği, kişileri yeni bilgi üretimine teşvik etmesiyle açıklanır. Ancak yine de fikri mülkiyetin ne dereceye kadar bir hak olduğu ve bilgi üretimini ne oranda teşvik ettiği uzun süredir tartışılmaktadır (Elkin Koren & Salzberger, 2013; Machlup & Penrose, 1950; Scotchmer 2004).

Kamu malı olarak bilgi yaklaşımı iki varsayıma dayanmaktadır. İlki kişilerin tercihlerine ilişkindir. Tercih çeşitliliğini göz ardı eden bu yaklaşım, bilgi üretiminde (sadece) kişisel çıkar peşinde koşmayı analizin merkezine oturtur. Böyle bir analiz birçok iktisadi yaklaşım için her ne kadar geçer akçe olsa da (Williamson, 1985) yukarıda bahsettiğimiz gibi her durumda kolaylıkla kabul edebileceğimiz bir varsayım değildir (Bowles & Gintis, 2011; Ostrom, 1990). Bilginin ortak mal olarak ele alınabileceğini iddia eden yaklaşımda da göreceğimiz gibi tercihlerimiz ve motivasyonlarımıza ilişkin bu varsayımın esnetilmesi ortak mal yaklaşımının belki de temel direklerinden biridir.

İkinci varsayım bilginin doğasına ilişkin tartışmalara ilişkindir. Bilginin doğası (formel ve enformel kurumların etkisi göz ardı edildiği durumda dahi) acaba onu gerçekten dışlanamaz bir mal olarak kabul etmemize uygun mudur? Dahası bilgi ne ölçüde tüketiminde rekabet olmayan bir maldır? Her iki sorunun da kesin bir cevabı yoktur. Buradaki amacımız bir bilgi felsefesi tartışması yapmak değildir. Ancak yirminci yüzyıl boyunca süregelen tartışmalar bilginin doğası gereği (en azından belli ölçüde) dışlanabilir bir mal olduğunu söylemektedir. Bu tartışmalardaki kilit kavram “örtük bilgidir” (Cowan vd., 2000; Polanyi 1958, 1967). Örtük bilgi, bildiğimiz her şeyi kolayca açık edemeyeceğimizi, başka bir deyişle sahip olduğumuz bilginin bir kısmının başkalarına kolayca transfer edilemeyeceğini söyler. Çünkü bilmek ve bildiğimizi başkalarına aktarmak bilgi, beceri ve deneyime sahip olmayla da ilişkilidir. Üretilen yeni bir bilgiden başkalarının da (aynı oranda) yararlanması iki şeyi gerektirir:

1. Bilgi üreten kişi bu bilginin her türlü niteliğini (nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağı) başkalarına açık edebilmelidir.

2. Başkaları zahmetsizce (herhangi bir maliyete katlanmadan) aynı bilgiyi öğrenebilmeli ve kullanabilmelidir.

Örtük bilgi yaklaşımı, her iki koşulun da sağlanmasının oldukça güç olduğunu söyler. Öncelikle, bir kişinin neyi bildiği beceri, yetenek ve kabiliyet gibi kavramlarla ilişkilendirilir ve bu nedenle ne kadar paylaşmak (veya başkalarına transfer etmek) istesek de bilgi çoğu zaman yazılı bir şekilde ifade ettiğimiz açık bilgidен (*explicit knowledge*) daha fazlasını içerir. Bu durumda bilgi, doğası gereği belli ölçüde dışlanabilir bir maldır. Kısacası üretilen bilgi, niteliği gereği belli ölçüde onu üretene (birey, firma, bölge vb.) yapışıktır. Bu nedenle başkalarının üretilen bilgiyi (zaman ve para) maliyetine katlanmadan elde etmesi çoğu zaman mümkün değildir. Başkalarının ürettiği bilgidен fayda sağlamak neredeyse her zaman onların deneyimlerinin de transfer edilmeye çalışılmasıyla mümkündür. Teknoloji transferinin birçok durumda o teknolojiyi kullanan personelin transferiyle ve/veya kullanıcılara eğitim vermesiyle gerçekleşmesi buna bir örnektir (Antonelli 2007). Ancak, bilginin paylaşılması ve transferi bununla bitmemektedir. Çünkü bilgi, beceri ve kabiliyet transferi yeteneklerimiz ölçüsünde mümkündür. Bu nedenle birçok durumda istesek bile sahip olduğumuz bilgiyi başkalarına tam olarak transfer edemeyebiliriz (Nightingale 2003). Aynı şekilde, bilginin rekabetçi bir mal olmadığı savı da tartışmaya açıktır (Potts, 2019). Üretilen bilgi değil de ondan elde edilen gelir dikkate alınırsa pekâlâ bilginin de rekabetçi bir mal olabileceğini savunan yaklaşımlar, kişisel çıkar peşinde koşan kişiler için asıl önemli olanın ikincisi olduğunu söyler (Gürpınar, 2021).

Bu eleştiriler bize bilginin bir kamu malı olarak ele alınmasının sınırlarını gösterir. Tarihsel açıdan bakıldığında bilgi üretimi; mucitler, üniversiteler, loncalar ve dini kurumlar da dahil çok çeşitli kurumda gerçekleştirilmiştir. Kişilerin, çoğu durumda ürettikleri bilgidен yeterli faydayı elde edemeyeceklerini düşündüklerine dair bir kanıt mevcut değildir. Aksine bilgi paylaşımı gerek bilimsel bilgi gerekse teknolojik bilgi için çok yaygındır (Allen, 1983; Benkler, 2002; Nuvolari, 2004). Çoğu durumda devletin doğrudan veya dolay-

lı müdahalesine ihtiyaç duymadan da bilgi üretimi devam etmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında örtük bilginin önemli bir rol oynadığı günümüz analitik araçlarıyla (örneğin oyun teorisi) gösterilebilmektedir (Aydoğmuş & Gürpınar, 2022; Gürpınar & Aydoğmuş, 2022c; Gürpınar & Aydoğmuş, 2022d; Kealey & Ricketts, 2014). Ancak, örtük bilgi çözümün sadece bir parçasıdır. Kamu malı yaklaşımının diğer önemli eksiği yukarıda da bahsettiğimiz gibi kişisel çıkar motivasyonuna yaslanmasıdır.

Bilgi üretiminde kişisel çıkar motivasyonuna olması gerektiğinden fazla önem verildiği bu tartışmanın diğer önemli boyutudur. Bilginin ortak mal olarak ele alınabileceğini iddia eden yaklaşıma göre bilgi üretimi; paylaşma (*sharing*), iş birliği (*cooperation*) ve karşılıklık (*reciprocity*) gibi çoğunlukla enformel kurallar ve tercihlerin şekillendirdiği bir kurumsal arka planda gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle bilginin ortak mal olması onu (sadece) doğal özelliklerine bakılarak değil, en başta bilginin nasıl bir mal olduğunu belirleme gücüne sahip kurumsal yapı dikkate alınarak ele alınabilir (Coriat, 2011). Bilgi, iktisadın kendisine konu edindiği birçok maldan farklıdır. Bu farklılıklardan belki de en önemlisi, doğal kaynaklardan farklı olarak bilginin (sürekli) üretilmesi gerekliliğidir. Ancak bu durumda şu soru akla gelebilir: bilgi üretildiği her durumda aynı özelliklere mi sahip olmaktadır? Bilginin nasıl bir mal olduğunun kurumsal çerçeve tarafından belirlenmesi bilginin bireyler tarafından sürekli üretilmesi gereken bir mal olmasıyla ilişkilidir. Bu durumda yeni bilgi üreten bireyler (veya firmalar) üretilen bilginin özelliklerini belirlemede belirli bir güce de sahiptir. Örneğin üretilen bilginin fikri mülkiyet haklarına tabi olup olmayacağını veya ne çeşit haklarla korunacağını belirli ölçüde bilgiyi üretenler belirlemektedir.

Görüldüğü gibi karar verici konumunda bulunan bilgi üreticilerinin tercihleri bu bağlamda bilginin özelliklerinin belirlenmesinde kritik öneme sahiptir. Üretilen bilginin ne kadarının başkalarıyla paylaşılacağı veya ne kadarından fikri mülkiyet hakları aracılığı ile gelir elde edileceği tercihlerimizin de bir fonksiyonudur. Ancak tercihlerimiz de belli ölçüde formel ve enformel kurallar tarafından belirlenen kurumsal çerçevenin bir fonksiyonudur. Müştereklere dair yeni üretim biçimlerinde (*commons based peer production*) gördüğümüz paylaşma ve iş birliği bireyler arasında daha yaygınken (Benkler 2002), kâr odaklı tekel rantlarına dayanan bir üretim tercihi büyük firmalar tarafından tercih edilmektedir (Boldrin & Levine 2008). Kurumsal yapının bireylerin ve firmaların tercihleri üzerindeki etkisi bununla sınırlı değildir. Kurumsal yapı bireylerin tercihlerini değiştirmesine de yol açabilir. Bilgi üretiminin neredeyse her alanının fikri mülkiyete dayalı olduğu tektipleştirici bir kurumsal yapı, bireylerin paylaşma yerine kâr odaklı stratejilere ağırlık vermelerine neden olabilir (Özveren & Gürpınar 2023).

Bu durumda bilginin doğası gereği ne tür bir mal olarak kavramsallaştırılacağı eksik bir tartışmadır. Bu eksiklik ayrıntılı bir şekilde gördüğümüz gibi birbirine ilişkili iki nedenden kaynaklanmaktadır. İlk olarak örtük bilgi yaklaşımı, bilginin bir kamu malı olarak ele alınmasının ancak belirli bir dereceye kadar mümkün olduğunu iddia etmektedir. Bunun tespiti ancak ve ancak üretilen yararlı bilginin ne ölçüde örtük bilgi barındırdığının incelenmesiyle mümkündür. İkinci önemli eksiklik bilgi üretimini mümkün kılan kurumsal çerçeveye ilişkindir. Bilginin doğası gereği ortak mal olup olmadığı tartışması, bilginin

üretimi ve paylaşılmasını kurumsal yapı içinde ele alan ve bu bağlamda bilginin diğer ortak malların üretimine benzer süreçlere tabi olduğunu söyleyen yaklaşımdan farklıdır. Tekrar edecek olursak, doğası gereği ortak mal olarak kavramsallaştırılan mallara ilişkin tartışma ortak mal olarak bilgi tartışmasından farklıdır. Ortak mal olarak bilgi, kurumsal çerçevesi belirlenmiş üretim ve paylaşım haklarının formel ve enformel kurallar aracılığı ile düzenlenmesini ifade eder (Coriat, 2011). Bu kurumsal çerçeve ve dolayısıyla formel ve enformel kurallar bölgeler, ülkeler ve topluluklar arasında büyük farklılıklar gösterebilir. Bazı durumlarda kişisel çıkar ve fikri mülkiyet hakları belirleyici bir rol oynarken birçok başka durumda gerek kişisel çıkar motivasyonu gerekse fikri mülkiyet hakları yararlı bilginin üretilmesinde ve yayılmasında belirleyici bir role sahip olmayabilir. Bilginin ortak mal olup olmadığına ilişkin bu tartışmayı ortak mallara ilişkin tartışmadan ayırmak için bazı durumlarda bilginin bir müşterek olduğundan söz edilir (Dekker & Kuchar, 2022; Hess & Ostrom, 2011; Frischmann vd., 2014).

Bu kurumsal olarak belirlenmiş yönetim biçimini var eden nedir? Bilginin müşterek olarak ele alınması, birey düzeyinde tercih ve motivasyon gibi faktörlerle açıklanır. Geçmişten günümüze genellikle yerel topluluklarda bilgi paylaşmak sadece kişisel çıkar motivasyonuna indirgenemeyecek kadar yaygındır (Boyle, 2003; Burke, 2000). Bu durum aslında sadece bilgi için geçerli olmayıp neredeyse birçok ortak mal için aynı durum söz konusudur. Ostrom'un (1990) gösterdiği gibi farklı ölçeklerdeki birçok yerel topluluk Hardin'in (1968) bahsettiği trajediden geliştirdikleri sosyal normlar aracılığı ile kaçınmıştır. Aslında söz konusu bilgi olduğunda, günümüzde küresel düzeyde bilgi müştereklerinden bile söz edilmektedir (Baldwin & von Hippel, 2011; Benkler, 2002, 2006). Kısacası bilginin gerek kişi tercihleri gerekse kurumsal yapı dikkate alındığında ortak mal olarak ele alınması ancak ve ancak onun doğal özelliklerini aşan faktörler dikkate alındığında mümkündür (Coriat 2011). Örtük bilgi, bilgi üretimine katkıda bulunan gerek yerel gerekse küresel toplulukların oluşturduğu paylaşım ağını dışarıdakilerden koruyan doğal bir bariyer oluşturması bakımından bu kurumsal yapının tamamlayıcı ögesidir.

4. Sonuç yerine: Ortak mal olarak bilgi tartışması neyi amaçlamaktadır?

Bilginin kamu malı veya ortak mal olarak ele alınması neyi değiştirmektedir? Görüldüğü gibi bilginin doğası, başka bir deyişle ne ölçüde tüketimde rekabet ve dışlanamazlık özelliklerini taşıyan bir mal olduğu tartışma konusudur. Bu durumda ara bir yol bulunabilir. Araştırma konumuza göre (hangi bilimsel veya teknolojik bilgi alanıyla ilgilendiğimize göre) bilginin ne ölçüde bu sınıflamalardan birine girdiğine karar verebiliriz. Böyle bir analiz temelde ampirik bir çalışma yapmayı gerektirmektedir. Bu nedenle bilginin doğasına ilişkin tartışmaları belki de bir kenara bırakabiliriz. Ancak çözüm görüldüğü kadar da basit değildir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bilginin doğası belli ölçüde kurumsal çerçeve tarafından belirlenmektedir. Bu durum, analizimizde dikkate aldığımız her iki kriter için de geçerlidir.

Bilginin dışlanabilir bir mal olup olmadığı örtük bilgi kadar formel ve enformel kurallara da bağlıdır. Bu bağlamda belki de en önemli kriter fikrî mülkiyet haklarıdır. Fikrî mülkiyet haklarının bilginin hangi alanlarını kapsayacağı uzun süredir tartışılmaktadır. Ancak bu tartışmaların içinde bir gerçeği gözden kaçırmamak gerekir. Bundan elli veya yüz yıl önce fikrî mülkiyete tabi olması hiç düşünülmeyen birçok bilgi çeşidi (örneğin temel/bilimsel bilgi) (David, 1993) veya bilgi yoğun sektörlerde çalışan işçilerin sahip olduğu bilgi (Fisk, 2014) günümüzde fikrî mülkiyetin kapsamı girmiştir (Gürpınar, 2022a). Değişen, bilginin doğasından ziyade bizim onu nasıl görmek istediğimizdir. Bu durum formel kuralların değişmesiyle açıklanabilir ancak sadece buna indirgenemez. Bilginin artan şekilde fikrî mülkiyete tabi olmaması gerektiğini ve bilgi paylaşımının gerek bilimsel bilgi gerekse teknolojik bilgi için vazgeçilmez bir sosyal norm olduğunu iddia eden araştırmacılar da yine bu dönemde sesini yükseltmeye başlamıştır (Benkler 2002, 2006; Boyle, 2003; Lessig, 2004).

Burada asıl tehlike neredeyse kontrolsüz bir şekilde genişleyen fikrî mülkiyet hakları rejiminin, paylaşma ve iş birliği gibi motivasyonları (veya tercihleri) olumsuz yönde etkileyebileceğidir (Özveren & Gürpınar 2023). Kişilerin motivasyonunun sadece parasal getiri ve kârı önceleyen politikalar yoluyla bazen istenmeyen yönde değişmesi iktisat yazınında bilinen bir gelişmedir. Sosyal tercihlerin dışlanması (*crowding out of social preferences*) (Bowles, 2016) olarak da bilinen bu durum belki de ortak mal olarak bilgi yaklaşımının temel politika çıkarımlarından biridir. Kısacası bilginin doğası tartışmalarının gerek kurumsal yapı gerekse kişilerin tercihleri ve motivasyonları dikkate alınmadan yapılması, bilgi üretimine ilişkin en temel faktörler olan paylaşma ve iş birliği gibi sosyal normların öneminin azalmasına neden olabilir (Özveren & Gürpınar 2023). Bilimsel bilgi alanı için böyle bir tehlikenin varlığı Paul David (1993, 2004) tarafından uzun süredir dile getirilmektedir.

Unutulmamalıdır ki bilgi diğer mallardan farklı olarak üretiminin birikimli (*cumulative*) bir süreç olmasıyla da nitelenen bir maldır (Heller, 1998; Scotchmer, 1991). Yani yeni bilgi üretmek için hemen her zaman eski bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle bilginin niteliğine ilişkin bugün alınan kararların gelecekte bilgi üretiminin nasıl olacağı üzerinde doğrudan etkisi vardır. Yine bugün bilgi yoğun ekonomileri ve teknolojik değişimi mümkün kılan, önceki nesiller tarafından bize devredilen (neredeyse hiçbir fikrî mülkiyet hakkına tabi olmayan) bilgidir (Boyle, 2003). Geçmişte yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde topluluklar tarafından oluşturulan bu bilimsel ve teknolojik bilginin üretilmesi ve paylaşılmasını sağlayan kurumsal faktörlerin ortadan kaldırılmaması gerektiğini göstermek belki de bilginin doğasına ilişkin tartışmaların özünü oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Allen, R. C. (1983). Collective Invention. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 1, 1-10.
- Antonelli, C. (2007). Technological knowledge as an essential facility. *Journal of Evolutionary Economics*, 17:4, 451-471.
- Arrow, K. (1962). Economic Welfare and the allocation of resources for invention” in NBER *The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors*, 609-626.
- Aydoğmuş, Ö. H., Gürpınar, E. (2022). Science, Technology and Institutional Change in Knowledge Production: An Evolutionary Game Theoretic Framework. *Dynamic Games and Applications*, doi.org/10.1007/s13235-021-00416-w
- Baldwin, C., ve von Hippel, E. (2011). Modeling a Paradigm Shift: From Producer Innovation to User and Open Collaborative Innovation. *Organization Science*, 22(6), 1399-1417
- Benkler, Y. (2002). Coase’s penguin, or, Linux and the nature of the firm. *Yale Law Journal*, 112: 3.
- Benkler, Y. (2006). *The Wealth of Networks*. New Haven: Yale University Press.
- Boldrin, M. ve Levine, D. (2008). Against Intellectual Monopoly. (online erişim).
- Boyle, J. (2003). The Second Enclosure Movement and the Construction of the Public Domain, *Law and Contemporary Problems*. 66, 33-74.
- Bowles, S. (2004). *Microeconomics*. London and New York: Princeton Univ. Press.
- Bowles, S. (2016). *The Moral Economy*. Yale University Press.
- Bowles, S. ve Gintis, H. (2011). *A Cooperative Species*. Princeton: Princeton University Press.
- Bowles, S. ve Halliday, S. (2022). *Microeconomics*. Oxford University Press.
- Burke, P. (2000). *A Social History of Knowledge I*. Polity Press. Reprinted in 2008.
- Coase, R. (1960). The Problem of Social Cost. *Journal of Law and Economics*, 3, 1-44.
- Coriat, B. (2011). From Natural Resource Commons to Knowledge Commons: Common Traits and Differences, LEM Working Paper Series, 2011/16
- Coriat, B. ve Weinstein, O. (2011). Patent regimes and the Commodification of Knowledge. LEM Working Paper Series, 2011/17.
- Corrado C., Hulten C.R., Sichel D. E. (2006). Intangible Capital and Economic Growth. NBER Working Paper, 11948.
- Cowan, R. P. David ve Foray, D. (2000). The Explicit Economics of Knowledge Codification and Tacitness. *Industrial and Corporate Change*, 9(2): 211-253.
- Dasgupta, P. ve David, P. (1994). Toward a New Economics of Science. *Research Policy*, 23(5): 487-521.
- David, P. A. (1993). Intellectual Property Institutions and the Panda’s Thumb: Patents, Copyrights, and Trade Secrets in Economic Theory and History, in *Global Dimension of Intellectual Property Rights in Science and Technology*
- David, P., (2004). Can “Open Science” be Protected from the Evolving Regime of IPR Protections? *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 9(34),
- Dekker, E., Kuchar, P. (2022). *Governing Markets as Knowledge Commons*. Cambridge University Press.
- Demsetz, H. (1969). Information and Efficiency: Another Viewpoint. *Journal of Law and Economics*, 12, 1-22.
- Elkin-Koren ve Salzberger E. (2013). *The Law and Economics of Intellectual Property in the Digital Age*, Routledge: Londra ve New York.
- Fisk, C. L. (2014). *Working Knowledge*. The University of North Carolina Press.

- Frischmann, B., M. Madison ve K. Strandburg (eds.). (2014). *Governing Knowledge Commons*, New York: Oxford University Press.
- Gürpınar, E. (2022a). Bilgi, Fikri Mülkiyet ve Kurumsal Değişim: Dördüncü Sanayi Devrimi'ni Kurumsal Bir Çerçeveye Oturtmak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(2): 407-426
- Gürpınar, E. (ed.) (2022b). *Hangi İnsan? Davranış Bilimlerinde Rasyonelite, Sosyal Tercihler ve Oyun Teorisi*. Efil Yayınevi.
- Gürpınar, E., ve Aydoğmuş, Ö. H. (2022a). Kamu Malı Olarak Bilginin Sınırları: Örtük Bilgiye Stratejik Bir Yaklaşım. *Journal of Yaşar University (Yaşar Üniversitesi E- Dergisi)*, 17(65): 173-188
- Gürpınar, E. ve Aydoğmuş, Ö. H. (2022b). Investment in Knowledge Assets: The Role of Complementarity, Tacitness and Sharing. SSRN https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4294899
- Gürpınar, E. (2021). Bilgi Ekonomisinde Kavramlar, Kurumlar ve Politikalar: Oyun Teorisi Temelli Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 39(4): 663-676
- Hardin, G., (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162, 1243-1248.
- Heller, Michael A. (1998) The Tragedy of the Anticommons: Property in the Transition from Marx to Markets. *Harvard Law Review* 111(3):622-688.
- Hess C. and Ostrom, E. (2011). *Understanding Knowledge as a Commons*. Cambridge Mass and London, England: MIT Press
- Kealey, T. ve M. Ricketts. 2014. Modelling Science as a Contribution Good. *Research Policy*, 1014-1024.
- Kuznets, S. (1965). *Economic Growth and Structure*, New York: W. W. Norton.
- Lessig, L. (2004). *Free Culture*, US: Penguin Press.
- Machlup, F. ve Penrose, E., (1950). The Patent Controversy in the Nineteenth Century. *Journal of Economic History*, 10 (1), 1-29.
- Merges, R. P. (2000). One Hundred Years of Solicitude: Intellectual Property Law, 1900-2000, *California Law Review*, 88, 2187-2240
- Mokyr, J. (2002). *The Gifts of Athena: Historical Origins of the Knowledge Economy*. Princeton University Press: Princeton and Oxford.
- Nelson, R. (1959). The Simple Economics of Basic Scientific Research. *Journal of Political Economy*, 67:3, 297-306.
- Nelson, R. ve Winter, S. (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press.
- Nightingale, P. (2003). If Nelson and Winter are only half right about tacit knowledge, which half? A Searlean critique of 'codification'. *Industrial and Corporate Change*, 12(2), 149-183.
- Nuvolari, A. (2004). Collective Invention during the British Industrial Revolution: The Case of the Cornish Pumping Engine. *Cambridge Journal of Economics*, 28(3), 347-363.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons*, New York: Cambridge Univ. Press.
- Ostrom, V. ve E. Ostrom. (1977). Public Goods and Public Choices. İçinde E. Savas, ed., *Alternatives for Delivering Public Services: Toward Improved Performance*. Boulder, CO: Westview Press, 7-49.
- Özveren, E. ve Gürpınar, E. (2023). More a commons than a fictitious commodity: tacit knowledge, sharing and cooperation in knowledge governance. *Journal of the Knowledge Economy*, <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01159-2>
- Polanyi, M. (1958). *Personal Knowledge*. Chicago: Chicago Univ. Press.
- Polanyi, M. (1967). *Tacit Dimension*. London: Routledge.

- Potts, J. (2019). *Innovation commons: the origin of economic growth*. Oxford University Press, Oxford
- Samuelson, P. (1954). The theory of pure public expenditure. *Review of Economics and Statistics*, 36(4): 387-389.
- Scotchmer, S. (1991). Standing on the Shoulders of Giants: Cumulative Research and the Patent Law. *Journal of Economic Perspectives*, 5:1, 29-41.
- Scotchmer, S. (2004). *Innovation and Incentives*. London and New York: MIT Press.
- Solow, R. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *Review of Economics and Statistics*, 39(3): 312-320.
- Williamson, O. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*, New York: Free Press; London: Collier Macmillan.
- Zuboff, S. (1989). *In the Age of the Smart Machine*, Basic Books.

Dünden Bugüne Dünyada Var Olan Dertler ve Kapitalizmde Lider Sorunu

Adem Ayık, Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, ademayik@web.de, ORC-ID: 0009-0006-4447-7320.

Öz

Bu makalede politik açıdan liderlik ve popülizm kavramları incelenmektedir. Popülizm halk egemenliği olarak bakılsa bile popülist söylem halkın temel korku ve düşüncelerine hedef alır. Popülist liderlerin her toplumsal konuda ve problemde bir çözümü, reçeteleri vardır. Politik düzlemde öteki ben ayrışımı düşman yaratır; kaygılar artar. Lider üstün bir ahlaka ve bilgiye sahiptir. Takip edilmezse toplum yok olabilir. Bu ve benzeri duyguların ağırlık kazandığı günümüz demokrasilerinde liderlerin nitelikleri geleceğin şekillenmesinde çok önemlidir. Liderler popülerleştikçe ülkelerin politik ve ekonomik sorunları artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Popülizm, Liderlik, Kriz*

JEL Kodları: *E60, E69*

The Troubles that Exist in the World from Past to Present and the Leader Problem of Capitalism

Abstract

This article examines the concepts of leadership and populism from a political perspective. Although populism is seen as the sovereignty of the people, populist discourse targets the basic fears and thoughts of the people. Populist leaders have a solution and a recipe for every social issue and problem. On the political plane, the distinction between the other and the self creates the enemy; growing concerns in society. The leader has superior morality and knowledge. If this is not followed, society may perish. In today's democracies, where these and similar feelings gain weight, the qualities of leaders are very important in shaping the future. As the leaders become more popular, the political and economic problems of the countries increase.

Key Words: *Populism, Leadership, Crisis*

JEL Codes: *E60, E69*

Giriş

Dünya tarihi, en genel haliyle özetlenecek olursa, farklı açılardan bakılınca değışecek, bir sürü “iyi” ve “kötü” olaylarla doludur. Toplumların artık yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan çıkar noktasına gelen ve bu olayların sebeplerine etki eden sahip oldukları Adalet, bilgi, bilinç vb. konulardaki düzeylerinden, o toplumlar içinden çıkan yöneticilerine, toplumu oluşturan bireyler ve guruplar ya da ülkeler arası çıkar çatışmalarından, tabiattan kaynaklanan sebeplere kadar bir çok nedenle değışen bu olaylar, bu sebepleriyle ayrı ayrı ele alınabilir, hepsi aslında birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, ayrı ayrı birer çalışmanın konusu da olabilir. Ama tarihte öne çıkan sorunlardan çıkış/kurtuluş hikayelerinde genelde öne çıkarılan: liderler ve oynadıkları rollerdir. Tıpkı bugün ve yakın zamanda da olduğu gibi...

Bu yazıyı hazırlayanın sürdürülebilirlik, enerji ve çevre üzerine yaptığı çalışmalarda da tespit ettiği, toplumların sürdürülebilirlik adına yaptıkları her şeyde unuttuklarında bedeller ödediği, yani olmazsa olmazların en başında: Adalet, Vicdan, Akıl kavramları gelmektedir. İşte bu çalışmada da temelde akılda tutulması gereken, bu önemli değerlere sahip olmayan hiçbir yapının/yönetimin/toplumun/liderin/projenin/işin devamlılığının veya sürdürülebilirliğinin olmayacağıdır. Şimdiye kadar bunlara sahip olmayanın ömrü de eninde sonunda son bulmuştur.

Bu temel değerlendirmeyi yaptıktan sonra, bu yazının amacının, liderlik kavramı üzerine zaten var olan sayısız teorik çalışmaya bir yenisini eklemek ve tekrara düşmek olmadığını belirtmek gerekir. Gülnaz Kılıç Özkaynar'ın “Tarihte Öne Çıkan Türk Lider Örnekleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışması gibi çalışmalar, Türkiye'deki örneklerden hareketle liderlik çeşitleri üzerine detaylıca bilgi vermektedir (Özkaynar, 2017).

Bu yazıdaki önemli amaçlardan biri, eskiden beri Dünya'ya iyi gelmemiş süreçlerle karşılaştırıldığında da görüleceği gibi, son yıllarda yine böyle artmaya başlayan ve özellikle de bu son Ukrayna gelişmeleriyle iyice ayyuka çıkan hatalar zincirinin önemli bir parçası olduğuna inanılan liderlik kavramına, gerek Türkiye, gerekse Dünya'dan başka örneklerden hareketle dikkatleri çekmektir.

Liderlik kavramının ayrıca ele alındığı bu yazının dışında, çalışmayı hazırlayan, bu sürecin öncesi ile ilgili gelişmeleri ve bu süreci de önemli başlıklarıyla ele alan başka ilgili bir çalışmayı da bu çalışmaya paralel olarak hazırlamaktadır.

Bu çalışmalar sayesinde düne de bakarak, bugün olanların daha detaylı ve sağlıklı bir analizine katkıda bulunmak da amaçlardan biridir. Bu liderlik analizi ile liderlerin nereden nereye geldiklerini göstermek popülizm kavramını politik açıdan hatırlatmak da bu makalenin temel amaçları arasında yer almaktadır.

Lider ve Özellikleri

Dünya tarih de göstermektedir ki, büyük krizler, büyük olaylar, büyük savaşlar, çatışmalar, önemli kararlar, barışlar, başarılar, büyük birlikler, büyük kalkınmalar, genelde bu liderlik kavramıyla ilişkilidir. Tarih, halklarına ve vatanlarına iyi şeyler yapmış büyük liderlerle de, yönettikleri milletlere acılar çektirip ülkelerinin tarihten silinmesine sebep olmuş zalim, her türlü vicdan ve akıldan uzak diktatörlerle de doludur.

Dünya üzerinde geçmişten bu yana çok çeşitli yönetim şekilleri olmuştur ve bazıları hala da devam etmektedir. Dünya geneline bakılınca, teoride veya uygulamada farklı dozajlarda ve şekillerde farklı yönetim biçimleri mümkün de olsa, genel anlamda, bugün birçok gerek teoride kalsın gerek uygulamada da öyle olsun, çoğu demokrasi temelli olduğu iddia edilen bu yönetimlerde, liderler hala önemli rol oynamaktadır. Bunun tekrar altını çizmek gerekir.

Ve bu altını çizmeden sonra hemen belki sonda tekrarlanacak bir tespiti burada yapmak doğru olacaktır: Dünya bugün iyi yönetilmemektedir. Pratikte de teoride de bununla ilgili olarak gelir dağılımı adaletsizliğinden, hukuk sorunlarına, çeşitli krizlerden, göçlere kadar, insanlığın bir çok sorununda, önemli, ortak sebeplerden biri de bu yönetim sorunudur.

2023 Sonlarına doğru gerçekleşen BM İklim ve Çeşitlilik Konferanslarında sorunların çözüm noktasında 100 Milyar USD bulamayan dünyada, savaşlar veya savunma harcamaları için milyarlarca USD harcanabilmekte, yine aynı zamanlarda futbolda dünya kupası için kimi kaynaklara göre 220, kimi kaynaklara göre de 300 Milyar USD, bir aylık bu turnuva için tek kalemde harcanabilmektedir. Dahası dünyada evine ekmek götüremeyen, açlık sınırlarının altında yaşam mücadelesi veren, bunun için denizlerde, çöllerde hayatını kaybetmek pahasına, göç için yollara dökülen, savaşlardan kaçmak için yurtlarını terk etmek zorunda kalan milyonlar vardır. Var olan onca savaş, gerilimi, göçleri bir kenara koymak ne mümkün, ama sadece özellikle 20. yy sonları ve 21. yy başları, 2008-2009 Lehman Brothers ve 2020 Pandemisi gibi iki kriz, bu süreçte yaşanan büyük sorunlar ve Dünya'nın bir çok yerinde kendini, uzmanların tahminlerinden çok daha önce ve daha da ağır bir şekilde hissettirmeye başlayan İklim Krizine karşı ülkeler ve liderleri tek tek veya bir araya gelip de neler yapmışlardır?..

Neden bugün bu son üç büyük ve önemli gelişme karşısında “gelişmiş” veya “gelişmekte olan” birçok ülke hazırlıksız yakalanmıştır? Kimse sorun yaşamamasın, tüm dünya için ortak

isteklerdendir. Ama bugün gelir seviyesi daha düşük milyonlar, bu üç büyük olaydan en fazla etkilenirken, fakirlerin ve açların sayısı hızla ve katlanarak artarken, bir çok ülkede özellikle bu pandemi sürecinden daha da çok etkilenen genç kuşaklara, eğitimden, gıda ve sağlıklarına bir çok alanda “kayıp kuşaklar” diye bakılıyor (ki bu dünyayı saran son enflasyon tehlikesiyle tabloların, acilen çözüm bulunamazsa daha da ağır olması da gündemdedir), dünya üzerinde gelir sadece %1-2’lik zümrede toplanmaya, dahası milyonerler, milyarderler olmaya devam etmektedir...

Ve bugün bu çalışmada ele alınacak birçok liderin tüm bunlar olurken izlediği ve kullandığı ortak ana yollardan biri de, Fransada ortaya çıkan milliyetçiliğin, özellikle İkinci Dünya Savaşı Almanya ve İtalyasında faşizme dönmüş halinin, bugün popülizm denen “modern” ama temelde yine minareyi çalan kılıfını uydurur atasözündeki ana fikirle kendini gösteren halidir. Bir sonraki kısımda popülizme daha detaylıca bakılacaktır. Ama özetle bu noktada izlenen popülist uygulamaların, asıl gerçekleri örtmek uğruna, yeri geldiğinde toplumları bölmek, hataları kapatırken, hatanın sürmesini sağlamak ve ne yazık ki işleri daha da kötüye götürmekten başka bir şeye yaramadığı bugün inkar edilemeyecek başka bir gerçektir.

İktisat, sosyal bir bilim dalı olarak, kaynakların kıtlığına rağmen, tüm bu acı tabloların olmadığı, toplumların, sağlık, huzur, refah içinde yaşadığı, gelir dağılımının, yardımların ve vergilerin adaletli olduğu sistemler için de çabalar, bunu amaç edinir. Bunun için hatayı da çözümü de gösteren teoriler ve pratikler üretmeye çalışmak ortak amaçlardandır.

İşte bu noktada yeri geldiği için genel bir özet ve tekrarla bir hatırlatma yapmak gerekmektedir: Adı iktisat, hukuk, siyaset, mühendislik ya da adı ne olursa olsun, hiç fark etmez, bu bir çok önemli bilim dalının objektif kriterlerinden de, sevgi ve adalet kavramlarından da, bilimin verdiği ileri görüşlü, akılcı bakış açısından da uzak hareket eden her lider ve toplumları tarih sahnesinden bir şekilde silinmiş ya da küçülmüşlerdir. Bunlara sahip olan toplum ve kültürleri ile, liderleri de hala saygı ile anılmaktadırlar ve yazılı tarihte silinmeyecek şekilde yerlerini almışlardır. Tabii ki büyük liderler de bazen hatalar yapabilirler/yapmışlardır, ama bu hataları görüp düzeltmek de, birçoğunun bu büyüklükleri içinde karşılaşılan bir başka gerçek, bir başka olmazsa olmaz özelliktir. Hatada ısrar etmezler. Toplumlarına örnek ve önder olurlar. Kendi toplumları dışında da örnek alınırlar, sayılırlar. Büyük liderler kurumlara, kurullara önem vermiş, hukukun gelişmesi ile sağlam bir demokrasiyi inşa etmenin yollarını aradıkları için örnek olmuşlardır. Ama maalesef bazı demokrasiler bazen, karizmatik liderlere, diktatörlüğe çıkan yolların kapılarını da açmıştır. Karizmatik liderleri anlamak için popülizm kavramına yakından bakmak gerekmektedir.

Popülizm Kavramı ve Liderler

Batılı ülkelerin temel siyasal özelliklerinden biri de, liberal demokrasiye sahip olmalarıdır. Bu siyasal yapıyı oluşturan iki kavramı da ayrı ayrı tanımlamak gerekirse: birinci ayak özgürlük ve liberal kurum ve kurallardan oluşurken, ikinci ayak da demokrasi de, çoğulculuk ve seçimlerden oluşmaktadır. Lakin aslında bu birbirleriyle uyumlu olması gereken

iki kavram, pratikte yanlış ellerde sıkıntılı bir sürece ve gerilime girebilmektedir. Özellikle demokraside çoğulculuk kavramı gereği, sorunlu politikacı/liderler, yine popülist söylemleri de kullanarak, basit seçim süreçleri ile, karmaşık toplumsal sorun ve çözümlerini oldu bittilere getirerek, toplumun geri kalanını dikkate almayan çoğunluk diktasına dönüşme eğilimine sahiptirler: Halk böyle istedi veya Halkımızın Çoğunluğu böyle uygun gördü, Halkın isteğine karşı çıkılmaz ortak söylemleri ile bir çok görüş bastırılabilir. Birçok şeyi bastırma eğilimi de popülizm olarak isimlendirilmektedir. En son Netanyahu yönetimindeki İsrail'de olanlar buna en yakın örnektir.

Demokrasilerde amaç, halk kitlelerini ve desteğini bu amaç siyasetine çekmektir. Ancak bunu mümkün kılmak, çoğu insanın hayal gücüyle kavrayamayacağı kadar karmaşık kurumsal düzenlemeleri de gerektirebilir. İnsanları güçlendirebilen modern demokratik mekanizmalar -nispi temsil gibi adil seçim prosedürleri, istişare ve tartışma süreçleri, sorunların dile getirilebileceği ve politikaların şekillendirilebileceği kanallar- çoğu insan için anlam ifade etmeyen karmaşık bir ağa dönüşebilir. Bu tip yapının karmaşıklığına, vatan-daşın politikaya ilgisinin zamanla azalmasının temel nedeni olarak bakılabilir. Modern demokrasinin karmaşık doğası, ciddi bir belirsizlik ve korku yarattıkça basit yollar ve pal-yatif çözümler de ön plana çıkmaktadır. Bu basitleştirme de popülizm kavramı kapsamında değerlendirilmelidir.

Popülizmin özünde, temel halk kelimesinin karşısına ne konulduğuna bakmak gerekir. Literatürde popülizmin birinci temel yönü olarak, algılanan bir "öteki"ne karşı "insanların" duruşu diye de geçer. Bu "öteki", bireysel hükümet temsilcileri veya tüm siyasi elit, yüksek finans ve büyük işletmelerin yanı sıra göçmen fakir ülkelerden işçiler vb de olabilir.

Bazen "öteki", "halkın" oluşumu için hizmet eder, referans noktası olarak alınır ve de ikincisi daha sonra öncelikle ne olmadığı açısından tanımlanır. Popülizmde "halk" ile onun "öteki"si arasındaki karşıtlığın son noktasıdır ve halktan söz eden popülistlerin birbirini tamamlayan bazı özellikleri vardır: Homojen bir ortam yaratmaya çalışırlar, kasıtlı olarak farklılaşmamış topluluğa ait olmayanları, yani "öteki"yi dışlarlar. Sürekli düşman yaratmak popülist siyasetin temelidir. İç ve dış düşmanlar bitmez. "Halkın" sözde homojenliği ve reddedilen grubun durumu yine de toplumdaki az çok heterojen grupların gerçekliğiyle büyük bir tezat oluşturur. Zira çoğulcu bir demokraside hükümet, etnik gruplar, ticari kuruluşlar, sendikalar, öğrenciler veya kadın kolektifleri gibi birçok farklı grubu ifade edebilen esasen azınlıklar tarafından kullanılan terimdir ve çoğunluğun tiranlığını önleyen bir sistem olan, farklı gruplar arasındaki açık rekabet ve uzlaşmalarla karakterize edilirse "poliarşi"dir.

Popülizm, farklı toplumsal grupların gerçek karmaşıklığının inkârını içerir ve aynı zamanda grup içi ve grup dışı arasındaki tüm farklılıkların her şeyi kapsayan tek bir farka indirgenmesini hedef alır. Diğer toplumsal grup özellikleri, en azından dolaylı olarak beyan edilir. Burada mevcut olmayan veya en azından önemli olmayan uzlaşmalar veya sonuç olarak bu tür gruplara verilen tavizler gereksizdir. Böylece bu arada çoğunluğun zorbalığı gerçek bir tehlike haline gelir.

Seçmenler ile belirli zümreler arasında büyüyen uçurum popülist liderlerin bunu kapatmayı iddia etmesiyle sonuçlanır. Her konuyu bilen, her konuda basit çözüm önerileri olan popülist liderler, halkın ihtiyaç duyduğu güveni güçlü liderle ilerleme başlığı altında, o halkın güvenliğinin de garantisi olarak görür, böyle de gösterirler. Bu paradoksal durum, demokrasileri giderek diktatörlüğe dönüştürürken, yozlaşma artarak başlar: Karizmatik liderler parti ve siyasete hakim olur. Karizmatik liderler, partileri veya parlamentoyu içeren ağdaki geleneksel bağlantılar kaldırılır; sözde, lider ile 'halk' arasında hiçbir arabuluculuğa müsamaha gösterilmez. Karizmatik liderler genellikle basit ve anlaşılır konuşur. Gerçeği ve kendisini gizler.

Aşağıda göreceğimiz sorunlu lider örneklerindeki gibi zenginliği gizler; dahası kendisini de sorun yaşayan halktan biri olarak göstermeye çalışan tanımlamalarda bulunur. Basını kontrol eder. Zaten tüm medya araçları da, genelde lidere yakın olan çıkar çevrelerinin kontrolü altındadır ve bu ortak oyunda medya, karizmatik liderleri halk böyle istiyor diye naralar atarak desteklemeye daha düşkündür. Her ikisi birbirini besler. Hatta İtalya örneğinde Berlusconi tipik popülist karizmatik sağ lider olarak, tüm popülist lider özellikleri yanında, medya ile medya patronu olarak olan direkt ilişkileri ile de bu bağlamda da farklı ve bu durumun gelebileceği noktaları gösteren belirgin bir örnektir.

Popülizm kural ve kurumları sevmez, "modern" bir krallık gibi, halk ile liderin arasında hiçbir şeyin girmemesi gerekir (Deiwi, 2009) Oysa karmaşık sonuç almanın zaman aldığı çoklu bir toplumda demokrasiye uzun bir etkileşim değişim süreci olarak bakıldığında, bugün Dünya ne yazık ki, her gün giderek popülizme kaymakta ve popülist liderlerin arkasından gitmeye başlamaktadır.

Lider Kıyaslamaları ve Yeni Dönem Lider Sorununda Mikro Örnek: Zelenski

Bugün, tarihi salt bugünün değer ve kriteriyle değerlendirmek ne kadar sağlıklı ve adanletli olur tartışmaları bir kenara, özellikle kabaca son 200 yılın ve bugünün dünyasında temel olan idealar ve kavramlardan yola çıkılırsa, hümanizm ve adalet gibi pozitif kavramlarla temellendirilmiş, demokrasi ile desteklenmiş yönetimlerle oluşturulmuş yapılardan ortaya çıkmış Atatürk veya Ghandi gibi kaç tane saygıyla anılan lider vardır?

"Mutlaka şu ve bu sebepler için, milleti savaşa sürüklemek taraftarı değilim. Savaş sorunlu ve hayati olmalıdır. Gerçek kanaatim şudur: Milleti savaşa götürünce vicdanımda azap duymamalıyım, öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye savaşa girebiliriz. Lakin millet hayatı tehlikeye maruz kalmıyorsa savaş cinayettir". Kimilerince bir asker olduğu için daha da "değerli" bulunan bu sözü söyleyen Atatürk'ün, Prof. Dr. İsmet Giritli'nin "Atatürk Cumhuriyeti ve Dünya Barışı" başlıklı çalışmasında ele aldığı barış anlayışına, her gün farklı bir olayla farklı bir gerilime kapı açılan, bugünkü sorun yaratan düzende maalesef birçok lider sahip değil (Giritli, 1998).

Bu iki lider karşılaştırılıyormuş sanılmadan (aksi saygısızlık olur), elleri cebinde Ukrayna'da çatışma alanlarında dolaşan, Ukrayna olayları öncesi, Pandora Papers skandalıyla yolsuzluk yaptığına dair adına da belgeler sunulan Zelenski'den (Much ve Obermaier, 2021) "Ben sizi ekmeksiz bıraktım ama babasız bırakmadım" (Aktaş, 2021) diyen ve ne yapıp ne edip, yıllarca savaştan bitap düşmüş halkını ve Kıbrıs halklarını korumak adına, Kıbrıs için ABD'ye yazdığı mektupla, diplomasiyi devreye sokmak için, önceleri kendisine büyük saygı duyan ABD yönetiminden, hadsiz bir cevap almayı göze alan İnönü sağduyusunu beklemek, ne kadar "mantıklı" olur? (Çelik ve Özgöker, 2020).

Ya da başka açılarla da bakılacak olursa:

Bugün hataları sebebiyle, birçok soruna da sebep olan, günümüzün dominant sistemi, Kapitalizmin ana vatanı ülkelerinin, bazı yaptıkları eleştirilecek olsa da, örneğin Churchill gibi bir lideri, kısa bir zaman öncesine kadar aynı koltukta oturan ve şu kısacık iktidarında bile adı ard arda bir sürü skandallarla anılan, istifa etti edecek denildiği halde, koltuktan inmesi bile bir dert Boris Johnson ile karşılaştırmak Churchill'e saygısızlık olmaz mı? Vahim olan İngiltere gibi yazılı bir anayasası olmayıp, demokrasisi ile övünen ülkede Johnson tek örnek de değildir. Daha önce o koltukta oturan David Cameron'un babasının da dünyadan bir çok önemli devlet başkanı veya işadamiyla aynı listede olduğu, kanunlardaki boşluklarla vergi dolandırıcılığı ve/veya haksız kazançlar elde ettiği iddia edilen Panama Papers Skandalını (Süddeutsche, 2016), ya da diğer bir İngiltere Başbakanı Tony Blair'in Irak olaylarında ABD ile el ele verip, on binlerce Iraklı'nın öldüğü harekate, sonradan yalan olduğu ispatlarla ortaya çıkan bahaneleri uydurduğunu bu dünya henüz unutmadı.

Garipliklere dünyanın süper gücü, Batı'nın "Büyük Abisi" ABD'de de rastlanmakta. Orada da benzer şekilde Thomas Jefferson gibi bir lider ile, aynı koltuğa oturup, bir önceki dönemde ABD başına geçecek, kendi ülkesinde de karışıklıklara sebep olacak, eski emlak patronu, Trump'ı karşılaştırmak da saygısızlık olmaz mı? Kendisi kadar olmasa da yine tartışmalı Bush ve Obama'dan sonra "America first" naralarıyla iktidara gelen, ülkem çıkarına ne uygunsa onu yaparım diye özetlenebilecek bir anlayışla, dünyada da bugünkü Kapitalizmin yapı taşlarından Merkantilizm ve ticaret savaşları tartışmalarını da alevlendiren, kural tanımaz açıklamalar yapıp, kararlar almış olan Trump benzeri liderler, aslında kendisi öncesi başkanın ve yönetiminin oluşturduğu Paris İklim Anlaşması gibi, Dünya'nın bugün en önemli sorunlarından birine çözüm çabasından, ben ayrıldım diyerek ayrılmasındaki gibi, aslında halkının veya Dünya'nın değil de, sadece belirli bir zümrenin çıkarlarını güden bakış açısının temsilcileri olarak hareket etmektedirler.

İktidara gelmeden emlak ile uğraşırken ve öyle ünlüyken, Deutsche Bank gibi birçok bankayı milyarlarca Dolar zarar uğrattığı mahkeme ve belgelerle ispatlı, ama başkan olunca dokunulamayan Trump'ın, Rus Oligarklarla da yine Deutsche Bank gibi yapılar üzerinden ilişkileri olduğu belirtilmekteydi. Yine her ne hikmetse Rusya'ya da kafa tutuyor gibiydi, ama seçilmesine sebep süreçte CIA tarafından da belgelenen çok çeşitli manipülasyonlarla Rus Hackerler üzerinden rakibi Clinton'u az bir farkla ekarte etmesinden midir, yoksa oligarklarla olan ilişkilerden mi, Putin ile görüşünce, ondan dost olarak bahsetmeye bile başladı (Köşler,2020).

Aynı Trump, seçilemeyeceğini anlayınca, Amerikan tarihinde bir ilk ile, zıvanadan çıkarak, kitlelerin, ülkedeki siyasi sisteminde karar mercilerinden Kongreye saldırmasını organize edip kıskırtmakla suçlanmakta, bu konudaki takibat Kongrede hala devam etmektedir.

Hatta ikinci kez aday olup da, şu an seçilen başkan Biden ile girdiği seçim yarışında, Biden'ın Ukrayna'daki oğluna çeşitli müdahaleler için, hala iktidarda olan Ukrayna Cumhurbaşkanı, eski komedyen Zelenski'ye telefonla baskı yaptığı iddia edilen gariplikler de olmuştur (BBC, 2022 ve Sabah 2022). Zelenski bunu inkar etse de, daha sonra bu baskıya dair belgeler basına sızdırılmıştır (Bu çalışma tamamlanmak üzereyken, Ukrayna olaylarının başlamasının üzerinden 300 gün geçtikten sonra, Zelenski, daha önce dünyanın haberi olmadan birden, ilk yurtdışı ziyaretini Biden'in Amerikasına yapmış ve askeri kıyafetle geldiği Beyaz Saray'da tarihin bir başka garip anekdotu olacak şekilde, bu olayda adı geçen aynı Biden'e madalyalar da hediye etmiş, Amerikan Kongresine de arkasında Ukrayna Bayrağı açılmış şekilde konuşma yapmıştır)...

Trump'ın bu yukardaki "oyununda" rol arkadaşı olarak görülen ve Ukrayna olayları öncesi, Pandora Papers skandalıyla yolsuzluk yaptığına dair adına da belgeler sunulan Zelenski'nin (Much ve Obermaier, 2021) bu son Ukrayna olayları öncesi ülkesindeki *sözde halk desteği* önemli ölçüde düşmüştü (sözde tabiri bir sonraki bilgilerden dolayı özellikle kullanılmıştır ve bunun sebebi, bu sonraki bilgilerle daha iyi anlaşılacaktır). (Hatta ne yazık ki belki tarih bunu kendisi de daha sonra kesin olarak kayda alacaktır, ama tüm bu ortamda, savaşta her gün sabah akşam "kendisine verilen" bir metin okuduğu alay konusu olan, ülkeden ülkeye de canlı bağlantıdan canlı bağlantıya katılan, eski komedyen için, savaşın bir can simidi olduğunu belirten, özellikle kıta Avrupa'sında bir sürü görüşler de vardır – Örnek: (Mishchenko,2022). Seçimlerin 2019 Nisan'ındaki ikinci turu sonucunda, halkın hiç yadsınmayacak önemli bir çoğunluğu, arkasında, TV'lerdeyken patronu da olan, medya patronu, Ihor Kolomoski gibi başka oligarklar var diye şüphe duysa da, kendisi de oligark kökenli olan önceki lider Proşenko'dan da mutlu olmadığından, çaresizce, yine Proşenko ile girdiği seçim yarışında, %73,2 lik önemli bir oy ile Zelenski'yi seçmişti (Reuters, 2019 ve Härtel, 2022).

Halkların sözde büyük bir çoğunluğu, her ne kadar yolsuzluk ve haksızlıklarla yönetilseler de, bu yoğun krizler ortamında, yukarıdaki Ukrayna ve daha sonra Macaristan örneklerinde olduğu gibi, lider değişimine karşı çıkıp, dere geçerken at değiştirilmez mantığıyla, mevcut liderlerine sahip çıkmıştır (Macaristan örneğinde, Orban, Ukrayna krizi öncesinde, seçim anketlerinde belirgin bir oy kaybediyorken, bu krizle, beklenmedik şekilde seçimleri kazanmıştır, ama AB Aralık 2022'de son aldığı kararlarla, Orban ve yönetimine olan güvensizlikten dolayı, hem de fire vermeden, Macaristan'a AB tarafından ödenmesi gereken Milyarlarca Euro'nun ödenmesini dondurmuştur). Ama ülkelerdeki, mevcut bozukluklar giderilmedikçe, bu durum, ne kadar sürdürülebilir diye sormak gerekmektedir.

Yukarıdaki sözde halk desteğinin burada kullanılması da, aslında tüm bu garipliklere bir tepkiyi de barındıran ve demokratik rejimlerde önemli bir faktör olan seçimlere halkların katılım oranlarının, Ukrayna'daki son seçimlerde %62 gibi rakamda olmasından kaynaklanıyor. Yani kabaca on kişiden sadece altı kişi oy kullanmaya gidiyor ve bunun da sadece dördü bu lidere oy vermiş. Sonuçta o kişiye oy vermemiş gözükken altı kişi gerçeği önemli bir konu.

Bu durum sadece Ukrayna'ya has bir semptom değil. Bugün gelişmiş Avrupa'da bile seçmen, ülkeden ülkeye değişebilen – kuzey ülkelerinden güney ülkelere inildikçe daha da artan ve AB yapılarına dair seçimlerde çok daha yüksek olmakla birlikte, dikkati çeker şekilde ulusal yönetim seçimlerinde de tespit edilen bir şekilde bazı farklı sebeplerle de olsa - her türlü seçimlere, her sene daha da azalan bir şekilde önemli ölçülerde katılım gösteremeyebiliyor.

Buna dair yapılan anketler ve araştırmalar da seçmenlerin politikacıardan memnun olmadığı, politika ve çıkar çevreleri ilişkilerinden rahatsız olduğu, alınan kararların objektif bulmadığı vb. durumlar politikacılara güveni azalttığı, liderlik sorunlarının yaygın olduğu gibi tedaviye muhtaç yaralara işaret ediyor (Cremer, 2016). Yine bu çalışma tamamlanmak üzereyken AB Paramentosunda patlak veren ve Parlamento Başkan Yardımcılarından birinin gözaltına alınması ve bazı AB bürokratlarının da tutuklanmasına varan rüşvet iddialarıyla ilgili olayları da, sadece ülkeler değil, önemli kurumlarda da önemli sorunlar olduğuna işaret eden ve bu çalışmada kısa da olsa değinmek gereken önemli bir sorun olarak görmek gerekir.

Bu liderler sorunundan, genelde/"normal zamanlarda" sadece, sağlam ve sağlıklı bir güçler ayrılığının temel alındığı, büyük bir oranda sağlıklı demokratik rejimlerde değil de, çoğunlukla liderlerin yönettikleri coğrafya içi veya dışı, bazı çevrelerin ya da kendi oluşturdukları güçlü çevrelerin desteğiyle, apaçık veya gizli başaktör olduğu yönetimlerde bahsedilirdi. Ama bugün bu durum Kıta Avrupası'nda bile kronikleşmeye, ülkelerde sıkıntılara yol açmaya başladı. Dahası bu bozulmuşluk ve kirli ilişkilerin sebep olduğu sorunlara en son örnek, bu çalışma hazırlanırken patlak veren olaylarda, gözaltına alınmalara varan bir şekilde, AB Paramentosu gibi, sözde kapsayıcı olması gereken, yeri önemli yapılarda, üst düzey yöneticiler üzerinden kendini göstermiştir.

Doğal olarak bu politikaya güvensizliğin en önemli temsilcisi ve uygulayıcısı olduğu için de sorun, onlar, liderler üzerinden göz önünde oluyor, daha çok tartışılıyor. Zira onlar, bu ilişkileri önlemesi gereken devlet gücünün tepesindeki temsilcilerden biri olması gerekirken, bir noktada bu kirli ilişkilerin vitrini de, olabiliyorlar. Ve bununla sonuçta temiz ve bir arada kalmasına örnek olmaları gereken halklarının, arasında nifak tohumları ekererek, gruplaşmalarına ve büyük birliklerin dağılmasına da sebep olabiliyorlar. Sadece kendi halkları değil, aynı zamanda bu yanlış uygulamalarıyla, ilişkilerini temelden bozacak şekilde, ilişkide oldukları komşu ülkelere de güvensizlik veriyorlar.

Çolak ve Yeldan'ın da yazınlarında belirttiği, bu ilişkiler ağı, ahbap çavuş - / yandaş kapitalizmi diye de adlandırabilir. Ve yer yer farklılıklar gösterse de, bununla ilgili tüm

kötü örneklerin, yönettikleri tüm halkları değil de, değişiklikler gösterse de sadece belirli bir kitleyi koruduğu, kolladığı tespit edilir. Buna yukarıdaki Zelenski örneğindeki gibi tecrübeleri de kapsayan örnek çalışmalarda daha geniş kapsamlı olarak değerlendirilmiştir (Çolak 2018 ve Yeldan, 2017)

Lakin bugünkü son krizlere bakıldığında, bu ahabap çavuş kapitalizminin varlığının daha su götürmez bir vaka olması yanında, bu çıkar ilişkileri olarak açıklayacağımız ve Adaletli bir şekilde halkın geneline değil de, belirli bir zümreyi koruyan ilişkilerin, günümüzün modern demokratik ülkelerinde de olduğunun ortaya çıkmış olması, küreselleşme ile dünya geneline yayılan hayati öneme sahip, başta ahlak birçok boyutu olan bir sıkıntıya işaretler. Son krizler toplumların özellikle çalışan veya işsiz kesimlerini derinden etkilemiştir. Bu krizlerde zaten parası olanların daha da zenginleştiği birçok araştırmanın ispat ettiği bir gerçektir.

Genel olarak özetleyecek olursak, bu sözde modern yönetimlerde de

- güçler ayrımı ister daha iyi çalışsın ister daha kötü,
- ister adına lobi ilişkileri denilsin, ister çıkar ilişkileri,
- bu ilişkilerden zarar görecekle, diğer daha kötü örneklerdekine göre ister daha az zarar görsün, ister aynı şekilde,

“örtülü”/maskeli bir ahabap çavuş kapitalizm ilişkisi vardır.

Ve dahası bu doymak bilmez ilişkiler ağında ödenen faturalar artık bu krizlerdeki balonlar gibi şişerek, şu anda var olan enflasyon sorunu gibi, daha büyük patlamalar ile kendini göstermekte, sadece bir halkı veya toplumu değil, tüm dünyayı da etkiler hale gelmektedir. Bu etkiler de ister istemez, insana bugünkü kadar global olmayan bir dünyada bile olsa, bugünle benzerlikler gösteren, 1920’lerin sonundaki Büyük Buhran dönemini ve sonrasındaki gelişmelerin Dünyayı nasıl 2. Dünya Savaşı gibi daha büyük ve acı sonuçlara kadar götürdüğünü de hatırlatmaktadır.

Bu sorunlar hızla aşırı milliyetçi akımlara yol vermiş ve adaletsiz ve dengesiz düzen, yıllar süren, daha büyük bir kaosa dünyayı sürüklemiştir. Bugün bu tip vakaların, tarihte yaşanmış,

Nazi Almanyasının, Mussolini İtalyasının yaşadığı ve dünyaya da yaşattığı, bir çok acı tecrübe gibi, başka örnek acı tecrübelerle evrilme riskini kim inkar edebilir.

Bu durum, lider probleminde ya da hangi kesimden olursa olsun tarihteki benzer sorunlara çözüm olarak da düşünülen güçler ayrılığı mekanizmasında da, bir hata ya da eksikliğin olduğuna işaret eder. Zira bir şekilde bu ilişkiler ağı beslenebiliyorsa, örneğin ya hukuk/Adalet sisteminde eksikler / hatalar vardır, kanunlar hatalı veya eksiktir ya da hiç uygulanmıyor ya da yanlış uygulanıyordur. Ayrıca kanun yapıcı Parlamento/Meclislerde de burada bahsedilenlerle benzer ve iç içe geçmiş sıkıntıların olması söz konusudur.

Sonuç

Dünyadaki problemler büyümekte güvenlik azalmakta, her alanda belirsizlik artmaktadır. Paradoksal bir şekilde demokrasiler zayıflamakta ve karizmatik liderlere her yerde talep artırılmaktadır: bu liderlerin, güncel Ukrayna Olayları kapsamında patlak veren ve tüm dünyayı etkisi altına alan enerji ve enflasyon krizleri, art arda açıklanan milyarlarca EUR'luk veya USD'lik ekonomik, siyasi ve askeri önlem paketleri v.b. kararlarını da hatırlamak gerekir. Bu kararların tarihe nasıl yön vereceği önemlidir. Dünya, Almanya Şansölye'sinin, "Zeitenwende" – Tarihte Dönüm noktası olarak altını çizerek adlandırdığı önemli bir kırılma yaşamaktadır ve bu Ukrayna olayları, öncesi, ortaya çıkışı ve şu anki gelişimleriyle, başta da belirtilen, derinlemesine ve geniş bir analiz gerektiren başka bir çalışmanın konusudur.

Zira bu birbiriyle ilişkili "hatalar" ve sağlıksız ilişkiler zincirinin faturası tüm dünyanın Halklarına çıkmaktadır. Bu Ukrayna olayları olmadan bile, bugün son iki sarsıcı süreçle (2008 ve 2009 krizi ve Korona) iyice perçinleşen adaletsiz düzen ve bunun önemli ispatlarından, bugün dünyadaki paranın kabaca %80'i kadarına, dünya nüfusunun %2'si kadar bile etmeyen bir grubun sahip olması gerçeği, dünyanın iyi yönetilmediğine işaret değil midir?!!..

Dahası bu çalışma tamamlanırken çıkan araştırmada, son Ukrayna olaylarında, Batının sözde yaptırımlarına rağmen, olayların diğer tarafındaki Rus oligarkların mal varlığının 2022 sonunda azalmak bir yana, 303 Milyar Dolardan 505 Milyar Dolara artış göstermesi nasıl açıklanabilir_ (Bölükbaşı, B. 2023).

Her yerdeki gelir adaletsizlikleri, kaoslar, krizler, savaşlar, genelde bu Adaletsiz düzen ve basiresiz politika ve yöneticilerinin ve tabi ki bilerek/bilmeyerek, isteyerek/istemeyerek, buna göz yumanların da, sebep olduğu bir durumdur.

Demokrasi beşiği iddiasında bulunan, kapitalizmin ana yurtlarında, bu ve benzeri, sayısı başka ülkelerden örneklerle arttırılacak karizmatik liderlerin!!! olması, tedbirler alınmazsa, daha ağır bir duruma ve sürüklenilmekte olan bir güven ve kaygı bunalımı zincirine işaret etmektedir.

Zira demokrasilerde eskiden olan güvenle önemli görünen faktörlerden seçimler, özellikle Batılı haklar gözünde önemini yitirmeye başlamıştır. Seçimlere katılım oranları her yıl düşüşler göstermekte, anketler ağır bir politikaya güvensizlik sorununa işaret etmektedir. Bu durumda da aşırılık yanlısı yeni isimler bir anda gündeme oturabilmekte, söylevler sertleşmekte, tehlikeli faşizan fikirler eylemlerle hayata geçirilmekte, genelde bunlar da, Dünyayı çok daha tehlikeli başka olaylara gebe hale getirmektedir. ABD'de son kongre saldırısı, Trump'ın tekrar iktidara gelme ihtimali, güncel İsrail olayları, Dünyadan türlü dikta uygulamaları ve çabaları, Fransa ve Almanya örneklerindeki gibi, popülist ve ırkçı parti ve hareketlerin oylarını arttırması, halkların oralarda bunları çözüm olarak görmeye başlaması ve son Ukrayna olayları bu hatalar zincirinin sadece birkaç halkasıdır.

Bugün Dünya ekonomik ve sağlık krizleriyle görülen veya görülmeyen çok daha büyük sorunlara da gebe dir. İnsanlığın gideceği başka Dünya olmadığına göre, bilim insanların yıllardır tedbir aldıramadıkları, İklim ve Çevre konuları da bunların başında gelmektedir. Dünya ekonomik sistemi de, Dünya barışı ve huzuru da, Çevre de, İklim de, eskisinden daha fazla adaletli, eli kirli işlere bulaşmamış, ileri görüşlü, barışçıl, bilimi de ilimi de, akli selim, tüm insanlığa yarayacak kararlar ve uygulamalar için kullanacak liderlere ihtiyaç duymaktadır.

Sorunlara sebep diğer başlıklar yanında, artan ekonomik ve siyasi problemleri çözecek kurumları yaratacak gerçek liderlere de dünyada giderek artan bir ihtiyaç vardır. Böylesi liderler de bir araya gelmeli ve bir an evvel ortak çözümler üretmeli, tüm toplumları bu kriterler altında yönetmeli ve toplamalıdır. Aksi takdirde bu yazı içinde değinilmeyen diğer alınmış karar, uygulama ve sonuçlarının, dünyayı hiç de iyi bir yere götürmediği ihtimali de kuvvetlenerek artmaktadır.

Demokratik sistemlerde toplumların buna dair bilinçleri arttırılmalı, tarihteki kötü tecrübeler hatırlanmalı, görülmeli, Halklar bilinçlenmeli, STK benzeri yapılar kuvvetlenmeli, başta liderler nasıl olursa olsun, onların da sistemi oluşturan tüm kesimlerin de hata yapmasına engel olacak ya da doğru kararlarını daha da geliştirecek, parlamenter, hukuki ve sosyal güçler ayrımı/bağımsızlığıyla güvence altına alınmış, dengeli yönetim sistemi ve bunları idrak etmiş yöneticiler olmalıdır.

Kaynakça

- Aktaş, A. (2021). *Ben sizi ekmeksiz bıraktım ama babasız bırakmadım*. Dünya Gazetesi. (Kaynak: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ben-sizi-ekmeksiz-biraktim-ama-babasizbirakmadim/641253>. Erişim: 02.07.2022
- BBC (2022). *Trump'ın azil süreci: Ukrayna skandalı nedir, Joe Biden neden olayın bir parçası haline geldi?* BBC. (Kaynak: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49794087>. Erişim: 02.06.2022
- Bölükbaşı, B. (2023) *Trotz Ukraine-Krieg: Forbes zählt mehr russische Milliardäre – fünf gaben Staatsbürgerschaft ab*. FR. Kaynak: <https://www.fr.de/politik/ukraine-krieg-news-aktuell-putin-kreml-forbes-russische-milliardaere-staatsbuergerschaft-oligarchen-92223983.html>. Erişim: 23.04.2023
- Cremer, A. (2016). *Aktuelle Entwicklungen der Wahlbeteiligung in Europa*. FES. Kaynak: <https://library.fes.de/pdf-files/dialog/12858.pdf> Erişim: 25.11.2022
- Çelik, H., Özgöker U. C. (2020). *Johnson Mektubundan Trump Mektubuna Türkiye ABD İlişkileri*. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt 8. No 1. 2020. Kaynak: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/976770>. Erişim: 03.07.2022
- Çolak, Ö. F. (2018). *Ekonomide Masallar Gerçekler*. Efil Yayınları
- Deiwiks, C. (2009). *Populism, Living Reviews İn Democracy*. Kaynak: <https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=7cdc19ee-55e1-4765-8a930db6d58f9682%-40redis> Erişim 05 01 2023
- Giritli, İ. (1998). *Atatürk Cumhuriyeti ve Dünya Barışı* Erdem Cilt 11 Sayı 31. Cumhuriyet. Özel Sayısı I Kaynak: <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/687384> Erişim: 02.07.2022

Ayık, A. (2023). Dünden bugüne dünyada var olan derter ve kapitalizmde lider sorunu. *Efil Journal of Economic Research*, 6(2), 51-63.

- Härtel, A. (2022). *Die Ukraine unter Präsident Selenskyj* Stiftung Wissenschaft und Politik Kaynak: <https://www.swp-berlin.org/wissenschaftler-in/andre-haertel> Erişim: 12.10.2022
- Kößler, T. (2020). *Trumps geheime Finanzen - NYT-Reporter schreibt über Beziehungen zur Deutschen Bank*. Deutschlandfunk. Kaynak: <https://www.deutschlandfunk.de/trumps-geheime-finanzennyt-reporter-schreibt-ueber-100.html>. Erişim: 01.06.2022
- Mishchenko, K.(2022). *Selenskyj - Plötzlich ein Held* – MDR. Kaynak: <https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/politik/selenskyj-portrait-100.html> Erişim: 02.10.2022
- Much, M., Obermaier, F. (2021). *Praesident mit Oligarchennaeh*. Süddeutsche Zeitung (SZ)- Kaynak: <https://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/pandora-papers-ukraine-selenskyj-oligarchkolomoiskij-briefkastenfirmen-1.5429056> Erişim 02.06.2022
- Özkaynar, G. K. (2017). *Tarihte Öne Çıkan Türk Lider Örnekleri Üzerine Bir İnceleme*, JEBM Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi: Sürekli Dergi Journal of Economy, Business, and Management: A Continuous Journal Cilt: 1, Sayı: Kaynak: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jebm/issue/32985/367100> Erişim: 10.07.2022
- Reuters (2019). *Selenskyj wohl erster Präsident der Ukraine mit eigener Mehrheit* Kaynak: <https://www.reuters.com/article/ukraine-wahl-idDEKCN1UH1MM> Erişim: 22.09.2022
- Sabah (2022). *Zelenskiy ve Trump videosu gündeme bomba gibi düştü! Ukrayna liderinin yaptığı harekete dikkat.*Kaynak: <https://www.sabah.com.tr/dunya/zelenskiy-ve-trump-video-su-gundeme-bombagibi-dustu-ukrayna-liderinin-yaptigi-harekete-dikkat-5960069?paging=3>. Erişim: 02.06.2022
- Süddeutsche, (2016). *Cameron verspricht, seine Steuererklärungen zu veröffentlichen* SZ. Kaynak: <https://www.sueddeutsche.de/politik/grossbritannien-cameronverspricht-seine-steuererklarungen-zu-veroeffentlichen-1.2942113> Erişim 02.06.2022
- Yeldan, E. (2017). *Yandaş kapitalizmi* Cumhuriyet. Kaynak: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/erinc-yeldan/yandas-kapitalizmi-672377> Erişim: 03.07.2022)

EFİLJOURNAL YAZIM KURALLARI/ EFILJOURNAL AUTHOR GUIDELINE

Gönderim Süreci

1. Makalenizi göndermek için internet sitemizdeki MAKALE GÖNDER bağlantısını kullanarak ya da info@efiljournal.com adresine doğrudan gönderebilirsiniz.
2. Makale, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve aynı anda başka bir dergiye gönderilmemiş olmalıdır.
3. Makale, 30 sayfayı geçmemelidir.
4. Makalede "Giriş" kısmı bulunmalı ve başlıklar numaralandırılmalıdır.

Makale Değerlendirme Süreci

1. Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisine gönderilen makalenin yazarı ile, makaleyi değerlendiren hakemin ismi karşılıklı olarak gizli tutulmaktadır.
2. Dergiye gönderilen tüm makaleler önce, editörler tarafından ön değerlendirmeye alınır. İçerik ve şekil şartlarına uymayan yazılar, editörler tarafından hakeme sunulmadan geri çevrilebilir.
3. Dergiye gönderilen makale, editörler tarafından hakeme gönderilmeye değer bulunduğu takdirde iki hakem tarafından incelenmeye alınır.
4. Hakem, yazıları makale hazırlama düzenine uygunluk, bilimsel katkısı, sorunsalın ele alınış biçimi, araştırmada kullanılan yöntem, literatürden yararlanış ve önemli bulduğu diğer unsurlar açısından değerlendirerek, görüşlerini bildirdiği formu editörlere iletir.
5. Editör, hakemin görüşünü yazara gönderir.
6. Yazar, hakem tarafından talep edilen düzeltmeleri editörün belirlediği süre içerisinde tamamladıktan sonra, makale tekrar hakemin görüşüne sunulur.
7. Hakemin uygun gördüğü makale için son değerlendirme editörler tarafından yapılır.
8. Yayımlanma kararı verilen makale, sıraya alınır ve nihai karar yazara bildirilir.
9. Dergide örnek olay incelemeleri, raporlar, önceden yazılmış bir makaleye eleştiri ve yorumlar, yanıtlar ve yanıtlara yanıtlar, kitap tanıtım ve eleştirileri, yayın duyuruları, konferans ve kongre gibi toplantılar yayımlanabilir. Burada karar, editörlere aittir.
10. Makalenin değerlendirme süresi maksimum 90 gündür.
11. Makalenin değerlendirilme süreci hakkında tarafınıza bilgi verilecektir.
12. Değerlendirme sonucu, tarafınıza e-posta yoluyla bildirilecektir.
13. Makalesi dergide yayımlanan yazara 5 adet basılı dergi ücretsiz olarak gönderilecektir.

Yazım Kuralları

1. Makale dili Türkçe veya İngilizce olmalıdır.
2. Yüksek lisans veya doktora tezlerinde ya da bilimsel toplantılarda sunulan bildirilere dayanarak hazırlanmış yazılarda bu durum, ilk sayfa altında dipnot olarak belirtilmelidir.
3. Dergiye gönderilecek makalenin yazarına ait bilgiler, ayrı bir sayfaya yazılmalı ve şunları içermelidir:
 - Yazının başlığı
 - Yazının JEL sınıflandırma kodu
 - Yazarın adı soyadı, unvanı
 - Yazarın bağlı oldukları kurum (bölüm, birim)
 - Yazarın kısa özgeçmişi
 - Yazarın açık ve güncel posta adresi, telefon/faks numarası ile e-posta adresi

4. Yazının birinci sayfasında İngilizce ve Türkçe başlık, makalenin yüz kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmış İngilizce ve Türkçe özeti, anahtar sözcükler yer almalıdır.
5. Yazılar, Microsoft Word ortamında Times New Roman yazı tipinde, 12 punto ile ve çift aralıkla yazılmalıdır.
6. Basılan makaledeki imlâ ve noktalama hatalarından yazarlar sorumludur. Bu nedenle, gereken kontroller yapılmış olmalıdır.
7. Bütün tablolar ve grafikler, ayrı olarak Microsoft Excel sayfalarda yer almalıdır. Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmelidir.
8. Dergimize gönderilecek makalelerde kaynak gösterme konusunda APA sistemi benimsenmiştir.

Örnekler:

- Kitaplarda:

Metin içinde: (Yeldan, 2009)

Eserin, kaynaklarda yazımı şu şekilde olmalıdır:

Yeldan, E. (2009). *The economics of growth and distribution* (5. bs.). Ankara: Efil Yayınevi.

- Makalelerde:

Metin içinde: (Akyüz, 2009, s. 92-93)

Makalenin kaynaklarda yazımı şu şekilde olmalıdır:

Kalaycıoğlu, E. (2019). Popülizm(ler) ve Temsili-Liberal Demokrasi'nin Bunalımları, *EfilJournal*, Cilt 2, Sayı 8, 8-28.

- Tezlerde:

Metin içinde: (Büyükyazıcı, 2012)

Tezin, kaynaklarda yazımı şu şekilde olmalıdır:

Büyükyazıcı, D. (2016). *Kültür ve sanat ekonomisinde piyasa mekanizmasının etkinsizliği: Gösteri sanatları perspektifinden Türkiye örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

9. Kullanılan bütün kaynaklar, makalenin sonunda "Kaynaklar" adı altında verilmelidir.

10. Tablo ve Şekiller:

- a. Tablo numaraları ve açıklamaları tablonun üstünde

Tablo 1:

şeklinde, 10 punto ile yazılmalı ve ortalanmalıdır.

- b. Tablo içi metinler 9 punto ile, satır aralığı tek, paragraf aralığı 0 nk olmalıdır.

- c. Tablo sayfaya ortalanmalıdır.

- d. Şekil numaraları ve açıklamaları şeklin altında

Şekil 1:.....

biçiminde 10 punto ile yazılmalı ve ortalanmalıdır.

- e. Şekil, sayfaya ortalanmalıdır.

11. Bu ilkelere uymayan makaleler kesinlikle değerlendirilmeye alınmayacaktır.

12. Yazıların ilk gönderiminde editör değerlendirmesinden sonra hakem değerlendirmesi için 1 ay, revizyon için 1 ay süre öngörülmektedir.

13. Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi, gönderilen makaleleri yayımlayıp yayımlamama, gerekli gördüğü durumlarda makaleler üzerinde düzeltmeler yapma hakkına sahiptir. Gönderilen yazıların yayımlanma hakkı dergi yönetimine aittir. Dergide yayımlanmış bir yazının hukuki sorumluluğu ise yazarına aittir ve dergiyi bağlamaz. Dergide yayımlanan yazılar, dergi yönetimin yazılı izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz ve başka bir yerde (matbu olarak veya internet ortamında) tekrar yayımlanamaz. Dergiye makale gönderen yazar, bu ilkeleri kabul etmiş sayılır.

Submission

1. To send your article, you can use the SUBMIT tab in our website or you can send your article directly to info@efiljournal.com.
2. Articles must be unpublished and they cannot be sent to another journal at the same time.
3. Articles must be max. 30 pages.
4. There should be "Introduction" section and the titles should be numbered.

Process

1. In Efil Journal of Economic Research the author's and the referee's name are mutually kept confidential.
2. All articles sent to the journal are pre-evaluated by the editors first. Articles that do not comply with the terms of content can be rejected by the editors without being sent to the referee.
3. The articles submitted to the journal will be reviewed by two referees if they are deemed worthy to be sent to the referees by the editors.
4. The referee evaluates the article in terms of conformity to the article preparation rules, scientific contribution, the way in which the problem is handled, the method used in the research, the use of the literature and other elements they found important, and then submits the form to the editors.
5. The editor sends the evaluation result of the referee to the writer.
6. After the author completes the corrections requested by the referee within the time specified by the editor, the article is sent to the referee again.
7. The final evaluation for the article that the referee finds appropriate is made by the editors.
8. The article that is decided to be published is queued and final decision is notified to author's.
9. Case studies, reports, criticism and commentary on a previously written articles, answers to answers and responses, book promotions and criticisms, publication announcements, conferences and congresses have the possibility to be published in the journal. The decision here belongs to the editors.
10. The maximum evaluation period of the article is 90 days.
11. You will be informed about the evaluating process of the article.
12. The result of the evaluation will be reported to the author by e-mail.
13. Five free printed copies of the journal will be sent to the author whose article is approved and going to be published in the journal.

Grammar Rules

1. The language of the article should be in English or in Turkish.
2. It should be stated as a footnote in the first page if the article was prepared by the notices presented in the scientific meetings or as master, PhD work.
3. Information belonging to author's of the article should be written on a separate page and should include:
 - The title of the article
 - JEL code of the article
 - Author's full name, surname and degree/title
 - Author's institution (Department, unit)
 - Author's brief CV
 - Author's full address, phone/fax number, e-mail

4. In the first page of the article the title in English and in Turkish (if known), max. 100 words of abstract in English and in Turkish (if known), and keywords should be written.
5. The article should be written via Microsoft Word, with 12 type size and with double space.
6. Spelling and punctuation errors in the printed article belong to the author themselves.
7. All the tables and diagrams should separately be in Microsoft Excel. They all should be enumerated.
8. About the references/bibliography we use APAS.

Examples:

- In the books:

In the text: (Yeldan, 2009)

In the references:

Yeldan, E. (2009). *The economics of growth and distribution* (5. bs.). Ankara: Efil Yayınevi.

- In the articles:

In the text: (Akyüz, 2009, s. 92-93)

In the references:

Heise, A. (2019). Post-Keynesian Economics - Challenging the Neo-Classical Mainstream, *EfilJournal*, Vol 2, Issue 8, 8-28.

- In thesis/papers:

In the text: (Büyükyazıcı, 2012)

In the references:

Büyükyazıcı, D. (2016). *Kültür ve sanat ekonomisinde piyasa mekanizmasının etkinsizliği: Gösteri sanatlar perspektifinden Türkiye örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

9. All the references used should be stated under “Bibliography”, at the end of the article.
10. Tables and Diagrams:
 - a. Table numbers and statements should be written on the top of the table, with 10 type size and should be centered.
Table 1:
 - b. Texts inside the table should be written with 9 type size, single row pitch, 0 paragraph pitch.
 - c. Tables should be centered to the page.
 - d. Diagram numbers and statements should be written under the diagram with 10 type size and centered to the page.
Diagram 1:
 - e. Diagrams should be centered to the page.

11. The articles not carrying these rules will not be taken under review.
12. After the editorial review, it is provided 1 month for the expert and 1 month for the revision.
13. Efil Journal of Economic Research has the rights whether to publish or not to publish and to make corrections on the articles. The right to publish the articles belongs to the journal’s management. The legal responsibility of the published article belongs to the author and isn’t related to the journal. The articles published in the journal cannot be reproduced in any way without the written consent of the journal management and cannot be reproduced elsewhere (in print or on the internet). The author who submits article to the journal is deemed to have accepted these principles.

SATIN ALMAK İÇİN:

<https://shop.efiycrynevi.com>

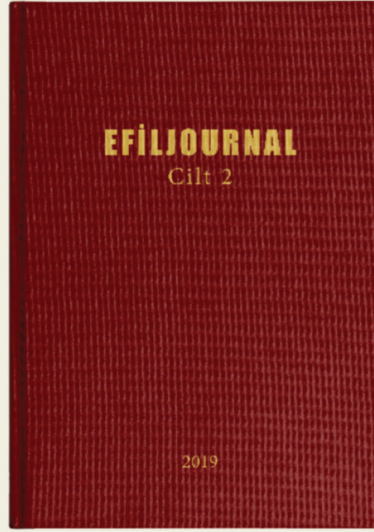
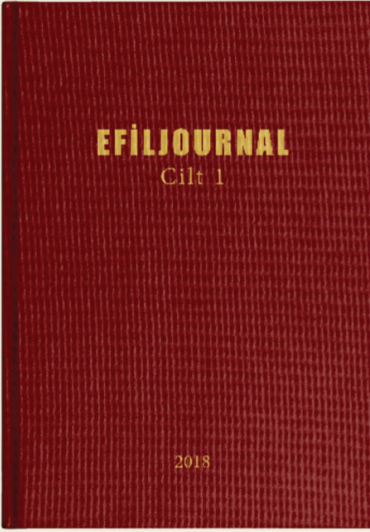
1 yıllık abonelik bedeli

	Ensysel	Kurumsal
<u>Yılık Basılı</u>	<u>360 TL</u>	<u>720 TL</u>
Yılık Dijital	170 TL	300 TL
<u>Yılık Basılı ve Dijital</u>	<u>510 TL</u>	<u>930 TL</u>

SATIN ALMAK İÇİN

shop.efilyayinevi.com • 0 (312) 442 52 10 - 11

CİLT FİYATI 330₺

EFİLJOURNAL MAKALELERİNİ TEK TEK SATIN ALABİLİRSİNİZ!

EfilJournal'de yayınlanmış makalelerden istediğinizi satın alabilirsiniz.

- **Efiljournal.com**'u ziyaret edin,
- Arşiv bölümünde yayınlanan tüm sayıları ve makaleleri inceleyin,
- Erişmek istediğiniz makalenin bilgileriyle **shop.efilyayinevi.com** adresinden,
- Sadece 20 TL karşılığında makaleye sahip olun.

ISSN 2619-9580

